

Instructie

Redemptionis Sacramentum

Het sacrament van de verlossing

Wat nageleefd en vermeden dient te worden met betrekking tot de allerheiligste Eucharistie

Voorwoord

1. Het sacrament van de verlossing (*Redemptionis sacramentum*)¹ wordt door onze Moeder de Kerk erkend met onwrikbaar geloof in de allerheiligste Eucharistie, met vreugde ontvangen, gevierd en vereerd in aanbidding, terwijl zij de dood van Christus Jezus verkondigt en zijn verrijzenis belijdt, totdat Hij komt in heerlijkheid² om als onoverwonnen Heer en Heerser, Priester in eeuwigheid, Koning van heel de schepping, een koninkrijk van waarheid en leven over te dragen aan de onmetelijke majesteit van de Almachtige Vader.³

2. De leer van de Kerk over de allerheiligste Eucharistie, waarin het gehele geestelijk goed van de Kerk is vervat, namelijk Christus zelf, ons paaslam,⁴ en die bron en hoogtepunt is van het gehele christelijke leven⁵ en ten grondslag ligt aan de oorsprong zelf van de Kerk,⁶ is in de loop der eeuwen met grote zorgvuldigheid en op gezagvolle wijze uiteengezet in de documenten van concilies en pausen. Onlangs nog heeft paus Johannes Paulus II opnieuw enkele elementen van groot belang in dezen uiteengezet met het oog op de kerkelijke omstandigheden in onze tijd.⁷

Opdat de Kerk vooral in het vieren van de heilige liturgie ook heden ten dage een zo groot mysterie naar behoren be-

schermt, heeft de paus deze Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten opgedragen⁸ in overleg met de Congregatie voor de Geloofsleer deze instructie voor te bereiden, waarin enkele zaken betreffende de discipline over het sacrament van de Eucharistie aan de orde dienden te komen. Derhalve moet hetgeen in deze instructie aan bod komt, worden gelezen in het verlengde van de voornoemde Encycliek *Ecclesia de Eucharistia*.

Het is geenszins de bedoeling hier een samenvatting te geven van de normen inzake de allerheiligste Eucharistie, maar veeleer in deze instructie enkele elementen ter sprake te brengen⁹ die reeds eerder uiteengezet of vastgelegd zijn en die ook

nu nog als geldend worden beschouwd, om de hoge achting voor de normen betreffende de liturgie te versterken, enkele zaken te bepalen ter nadere toelichting en aanvulling en voor bisschoppen, als ook priesters, diakens en alle christengelovigen uiteen te zetten, opdat ieder dit alles in praktijk brengt naar eigen taak en kunnen.

3. De normen die in onderhavige instructie zijn vervat, dienen beschouwd te worden als van toepassing zijnde op de liturgie in de Romeinse ritus en mutatis mutandis in de overige ritussen van de Latijnse Kerk, die als zodanig rechtens zijn erkend.

4. “Het is aan geen twijfel onderhevig dat de liturgische hervorming van het Concilie op zeer nuttige wijze heeft bijgedragen tot een bewustere, actievere en vruchtbaardere deelname van de gelovigen aan het heilig altaaroffer.”¹⁰ Echter, “het ontbreekt niet aan schaduwzijden”.¹¹ Zo kunnen bepaalde, zelfs zeer zware misbruiken tegen de natuur van de liturgie en de sacramenten niet worden verzwegen, alsook tegen de traditie en het gezag van de Kerk die in onze tijd niet zelden in deze of gene kerkelijke omgeving de liturgische vieringen teisteren. Op sommige plaatsen is het misbruik in de liturgie als het ware gewoonte geworden en het is duidelijk dat dit niet kan worden toegestaan en dient op te houden.

5. De naleving van de door het gezag van de Kerk uitgevaardigde normen vraagt om een overeenstemming in geest en woord, in uiterlijk handelen en toewijding van hart. Een louter uiterlijke naleving van de normen zou, zoals duidelijk is, tegengesteld zijn aan het wezen van de heilige liturgie, waarin Christus de Heer

zijn Kerk bijeen wil brengen om met Hem “één lichaam en één geest”¹² te worden. Daarom dient het uiterlijke handelen verlicht te worden door geloof en liefde, die ons met Christus en onderling verenigen en de liefde voor armen en eenzamen voortbrengen. Liturgische woorden en riten zijn een getrouwe, in de loop der eeuwen gerijpte uitdrukking van het verstaan van Christus en zij leren ons te voelen, zoals Hij voelt;¹³ wanneer wij onze geest gelijkvormig maken aan die woorden, dan verheffen wij ons hart tot de Heer. Wat in deze instructie wordt gezegd, wil ons brengen tot deze gelijkvormigheid van onze gezindheid met de gezindheid van Christus die tot uitdrukking komt in de woorden en de riten van de liturgie.

6. Deze misbruiken immers “dragen ertoe bij het juiste geloof en de katholieke leer over dit wonderbare sacrament te verduisteren”.¹⁴ Zo wordt ook verhinderd “dat de gelovigen de ervaring van de twee leerlingen van Emmaüs op de een of de andere wijze opnieuw beleven” kunnen: “En hun ogen gingen open en zij herkennen Hem.”¹⁵ Immers, ten overstaan van de macht van God en zijn godheid¹⁶ en de glans van zijn goedheid, die vooral in het sacrament van de Eucharistie zichtbaar is, past het dat alle gelovigen die gezindheid hebben en in praktijk brengen die zij door het heilzaam lijden van zijn eniggeboren Zoon hebben gekregen, namelijk om Gods majesteit te belijden.¹⁷

7. Misbruiken wortelen niet zelden in een verkeerde opvatting over vrijheid. God heeft ons echter in Christus niet die illusoire vrijheid toegestaan om te doen wat we willen, maar de vrijheid om datgene te doen wat passend en goed is.¹⁸ Dit geldt niet alleen voor de rechtstreeks van

God komende geboden, maar ook voor de door de Kerk uitgevaardigde wetten, met de juiste inachtneming van de aard van iedere norm. Daarom moeten allen zich conformeren aan de verordeningen die door het wettelijke kerkelijke gezag zijn vastgesteld.

8. Met grote droefenis moet dan ook worden vastgesteld dat “oecumenische initiatieven, hoe goed ook bedoeld, wijd en zijd zich eucharistische gewoonten veroorloven die tegengesteld zijn aan de discipline waarmee de Kerk haar geloof tot uitdrukking brengt”. Toch is de gave van de Eucharistie “te groot om dubbelzinnigheid en verschraling te kunnen verdragen”. Vandaar dat het passend is een en ander te corrigeren en exacter te bepalen, opdat ook hierin “de Eucharistie in heel de glans van haar mysterie blijft stralen”.¹⁹

9. Misbruiken zijn tenslotte vaker gebeurd op onwetendheid, omdat meestal datgene wordt verworpen waarvan men de diepere betekenis allerminst begrijpt en de ouderdom niet kent. Want “uit de inspiratie en de geest van de heilige Schrift zijn de smeekgebeden, de oraties en de liturgische gezangen voortgekomen; daaraan ontlenen handelingen en tekenen hun zin”.²⁰ Wat de zichtbare tekenen betreft “waarvan de heilige liturgie zich bedient om de onzichtbare goddelijke werkelijkheden aan te duiden, deze zijn door Christus of de Kerk uitgekozen”.²¹ De structuren en de vormen van de heilige vieringen stemmen tenslotte overeenkomstig de overlevering van elke ritus afzonderlijk, hetzij in het oosten, hetzij in het westen, overeen met de universele Kerk, ook wat de gebruiken betreft die universeel door de apostolische en voortdurende traditie zijn aanvaard²² en die de

Kerk aan de toekomstige generaties trouw en zorgvuldig dient door te geven. Dit alles wordt door liturgische normen op een wijze manier bewaakt en beschermd.

10. De Kerk zelf heeft geen enkele bevoegdheid inzake hetgeen door Christus is bepaald en het onveranderlijke gedeelte van de liturgie vormt.²³ Als nu de band zou worden verbroken die de sacramenten hebben met Christus zelf, die ze heeft ingesteld, en met de gebeurtenissen waardoor de Kerk is gesticht,²⁴ dan zou dit voor de gelovigen geenszins heilzaam zijn, maar hun zware schade toebrengen. De heilige liturgie is immers ten nauwste verbonden met de grondbeginselen van de leer.²⁵ Daarom leidt het gebruik van niet-goedgekeurde teksten en ritens ertoe dat dit noodzakelijk verband tussen “lex orandi” en “lex credendi” ofwel minder wordt of verdwijnt.²⁶

11. Het mysterie van de Eucharistie is er te groot voor “dat iemand het zich kan veroorloven dit naar eigen goeddunken te behandelen, zodat noch de heilige natuur, noch de universele ordening ervan in acht wordt genomen”.²⁷ Wie daarentegen, ook al is hij priester, zo handelt toegevend aan zijn eigen voorkeuren, gaat in tegen de wezenlijke eenheid van de Romeinse ritus, die strikt dient te worden nageleefd,²⁸ en stelt handelingen die geenszins overeenkomen met de honger en dorst naar de levende God welke het volk van onze tijd ervaart, en dit is ook niet dienstig voor een authentieke pastorale inzet of een juiste liturgische vernieuwing, maar berooft de christengelovigen veeleer van hun erfgoed en nalatenschap. Willekeurige handelingen komen een werkelijke vernieuwing immers niet ten goede,²⁹ maar schaden het ware recht van de christengelovigen op litur-

gisch handelen, dat de uitdrukking is van het leven van de Kerk overeenkomstig haar overlevering en discipline. Uiteindelijk tasten elementen van vervorming en onenigheid de viering van de Eucharistie zelf aan, die op een uitstekende wijze en overeenkomstig haar aard erop is gericht om de gemeenschap van het goddelijk leven en de eenheid van het volk Gods tot uitdrukking te brengen en op wonderbaarlijke wijze te bewerkstelligen.³⁰ Hier van zijn onzekerheid wat de leer aangaat, twijfel of aanstoot bij het volk Gods en bijna noodzakelijkerwijs felle tegenstand het gevolg en dat alles brengt in onze tijd, waarin het christelijke leven ook vanwege de wind van de ‘secularisering’ die er waait, dikwijls zeer moeilijk wordt, veel christenen in grote verwarring en bedroeft hen.³¹

12. Anderzijds hebben alle christengelovigen recht op een echte liturgie, in het bijzonder op de viering van de heilige mis die zó dient te zijn, als de Kerk het heeft gewild en bepaald, en zoals in de liturgische boeken en andere wetten en normen wordt voorgeschreven. Eveneens heeft het katholieke volk het recht dat het heilig misoffer voor het volk volledig wordt gevierd overeenkomstig de volle leer van het leergezag van de Kerk. Uiteindelijk is het een recht van de katholieke gemeenschap dat de viering van de allerheiligste Eucharistie voor haar zo wordt gerealiseerd dat zij als het sacrament van de eenheid waarlijk zichtbaar wordt, met volledige uitsluiting van alle gebreken en houdingen die verdeeldheid of partijvorming in de Kerk zouden kunnen veroorzaken.³²

13. Alle normen en aanbevelingen die in deze instructie worden uiteengezet, worden, ook al is dit op een verschillende

manier, in verband gebracht met de opdracht van de Kerk die tot taak heeft te waken over een juiste en waardige viering van dit grote mysterie. Over de verschillende graad waarin de normen afzonderlijk in verband staan met de hoogste wetsnorm³³ van het hele kerkelijke recht – dat wil zeggen de zorg voor het zieleheil – gaat het laatste hoofdstuk van deze instructie.

Hoofdstuk I

De regeling van de heilige liturgie

14. “De leiding van de heilige liturgie komt alleen toe aan het gezag van de Kerk; zij berust namelijk bij de Apostolische Stoel en, volgens het recht, bij de diocesane bisschop.”³⁴

15. De paus, “als Plaatsbekleder van Christus en Herder van de gehele Kerk hier op aarde ... bezit krachtens zijn ambt de hoogste, volledige, onmiddellijke en universele gewone macht in de Kerk die hij altijd vrij kan uitoefenen”,³⁵ ook in het contact met de herders en de leden van hun kudde.

16. Het komt de Apostolische Stoel toe de heilige liturgie van de gehele Kerk te ordenen, liturgische boeken uit te geven en de vertaling ervan in de volkstalen te beoordelen, alsook erover te waken dat de liturgische bepalingen en vooral die waardoor de viering van het hoogheilig misoffer wordt geregeld, overal trouw in acht genomen worden.³⁶

17. De Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten “behandelt, behoudens de be-

voegdheid van de Congregatie voor de Geloofsleer, bij de Apostolische Stoel hetgeen de regeling en het bevorderen van de heilige liturgie, op de eerste plaats de sacramenten, betreft. Zij koestert en beschermt de regeling van de sacramenten, vooral wat de geldigheid en de geoorloofde viering ervan betreft.” Tenslotte “waakt zij er oplettend voor dat de liturgische verordeningen nauwkeurig worden onderhouden, misbruiken worden voorkomen en deze, waar zij worden gevonden, worden uitgeroeid”.³⁷ Hierbij wordt overeenkomstig de traditie van heel de Kerk in het bijzonder zorg besteed aan de viering van de heilige mis en aan de eredienst die ook buiten de mis aan de allerheiligste Eucharistie wordt bewezen.

18. De christengelovigen hebben het recht dat het kerkelijk gezag volledig en afdoende de heilige liturgie regelt, opdat de liturgie nooit wordt gezien als “het privé-eigendom van de een of ander, van de celebrant zelf of van de gemeenschap waar de mysteries worden gevierd”.³⁸

1. De diocesane bisschop, hogepriester van zijn kudde

19. De diocesane bisschop, de eerste uitdeler van Gods mysteries in de aan hem toevertrouwde particuliere Kerk, is de leider, bevorderaar en behoeder van het gehele liturgische leven.³⁹ Immers, “de bisschop, die met de volheid van het wijdingssacrament is bekleed, is ‘de beheerder van de genade van het hogepriesterschap’,⁴⁰ vooral in de Eucharistie, die hij zelf opdraagt of doet opdragen⁴¹ en waardoor de Kerk voortdurend leeft en groeit”.⁴²

20. Immers, de Kerk manifesteert zich vooral telkens wanneer de plechtigheden van de mis en wel vooral in de kathedrale kerk worden gevierd “met de volledige en actieve deelname van het gehele heilige volk van God, ... aan het ene gebed, aan het ene altaar, met aan het hoofd de bisschop”, omringd door zijn presbyterium, diakens en dienaren.⁴³ Bovendien wordt elke “wettige viering van de Eucharistie geleid door de bisschop aan wie de taak is toevertrouwd de eredienst van de christelijke godsdienst aan de goddelijke Majesteit aan te bieden en deze te regelen volgens de geboden van de Heer en de wetten van de Kerk, die hij voor zijn bisdom naar zijn bijzonder oordeel nader heeft bepaald”.⁴⁴

21. Immers, “het komt de diocesane bisschop toe in de hem toevertrouwde Kerk, binnen de grenzen van zijn bevoegdheid normen op liturgisch gebied te geven waaraan allen gehouden zijn”.⁴⁵ Toch dient de bisschop altijd voor ogen te houden dat niet die vrijheid waarin door de normen van de liturgische boeken is voorzien, wordt ontnomen om de viering op verstandige wijze aan te passen aan de kerk, de samenkomst van de gelovigen of de pastorale omstandigheden, en wel zo dat de heilige ritus in haar geheel waarlijk is afgestemd op het begrip van de mensen.⁴⁶

22. De bisschop bestuurt de hem toevertrouwde particuliere Kerk⁴⁷ en het is zijn taak deze te ordenen, te leiden, te bemoeidigen en soms ook te berispen,⁴⁸ – een heilige taak die hij door de bisschopswijding heeft gekregen⁴⁹ en die hij vervult om zijn kudde in waarheid en heiligheid op te bouwen.⁵⁰ Hij dient de juiste betekenis van de liturgische riten en teksten toe te lichten en bij priesters, diakens en

christengelovigen de geest van de heilige liturgie te voeden,⁵¹ opdat zij allen worden gebracht tot een actieve en vruchtbare viering van de Eucharistie,⁵² en tevens dient hij ervoor te zorgen dat het gehele lichaam van de Kerk in dezelfde geest en in de eenheid van de liefde kan groeien in het bisdom, in het land en in de wereld.⁵³

23. De gelovigen “moeten met hun bisschop instemmen zoals de Kerk met Jezus Christus, en Jezus Christus met zijn Vader, opdat alles in eenheid zou overeenstemmen en van vruchten zou overvloeien tot verheerlijking van God”.⁵⁴ Allen, ook de leden van de instituten van gewijd leven en sociëteiten van apostolisch leven en iedere andere soort van kerkelijke gemeenschappen of bewegingen zijn wat de liturgie betreft in alles onderworpen aan het gezag van de diocesane bisschop,⁵⁵ uitgezonderd in wettig toegekende rechten. De diocesane bisschop komt dus aangaande de liturgie het recht en de taak toe van toezicht en inspectie ten aanzien van de in zijn gebied gelegen kerken en kapellen, ook van die welke door leden van voornoemde instituten zijn gesticht of worden geleid, als daar regelmatig christengelovigen komen.⁵⁶

24. Van zijn kant heeft het christenvolk het recht dat de diocesane bisschop ervoor waakt dat er in de kerkelijke discipline geen misbruiken binnensluipen, vooral met betrekking tot de bediening van het woord, de viering van de sacramenten en van de sacramentaliën, de eredienst van God en de heiligen.⁵⁷

25. Commissies of raden of comités die door de bisschop zijn ingesteld om een bijdrage te leveren “ter bevordering van de liturgie, alsook van de gewijde muziek en kunst in zijn bisdom”, dienen in de

geest en naar de normen van de bisschop te handelen en zullen vertrouwen moeten hebben in zijn gezag en goedkeuring, opdat zij op passende wijze hun taak vervullen⁵⁸ en het daadwerkelijk bestuur van de bisschop in zijn bisdom behouden blijft. Inzake al dit soort organen en overige instellingen en alle ondernemingen op liturgisch gebied dienen de bisschoppen, zoals reeds lang noodzakelijk is, grondig te onderzoeken of het werk hiervan vruchtbaar⁵⁹ is geweest, en nauwkeurig vast te stellen welke verbeteringen of veranderingen ten goede in de samenstelling en werkzaamheid ervan moeten worden aangebracht,⁶⁰ opdat zij zo nieuwe kracht vinden. Men dient altijd voor ogen te houden dat er ter zake kundigen dienen te worden gekozen onder hen wier standvastigheid in het katholieke geloof en in de kennis van theologie en cultuur gekend zijn.

2. De Bisschoppenconferentie

26. Dit geldt eveneens voor dergelijke commissies die overeenkomstig de wens van het Concilie⁶¹ door de Bisschoppenconferenties zijn ingesteld en waarvan de leden bisschoppen dienen te zijn die duidelijk onderscheiden moeten worden van hun deskundige medewerkers. Waar het aantal leden van de Bisschoppenconferentie niet voldoende is om uit hen op passende wijze een liturgische commissie te kiezen of in te stellen, dient een raad of commissie van deskundigen benoemd te worden die steeds onder leiding van een bisschop zoveel mogelijk dezelfde taak heeft, waarbij echter de naam ‘liturgische commissie’ vermeden dient te worden.

27. Wat de viering van de heilige mis betreft, heeft de Apostolische Stoel reeds

vanaf 1970 aangegeven dat alle experimenten dienden op te houden⁶² en in het jaar 1988 heeft zij dit opnieuw in herinnering geroepen.⁶³ Tengevolge daarvan hebben de afzonderlijke bisschoppen en hun conferenties geen enkele bevoegdheid om experimenten toe te staan betreffende liturgische teksten en andere zaken die in de liturgische boeken worden voorgeschreven. Wil men in de toekomst dergelijke experimenten doorvoeren, dan is daarvoor het verlot van de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten vereist, en wel schriftelijk en op aanvraag van de Bisschoppenconferenties. Dit wordt echter alleen maar om een zwaarwegende reden toegestaan. Wat de initiatieven van inculcuratie in de liturgie betreft, dienen de vastgestelde bijzondere normen strikt en volledig te worden nageleefd.⁶⁴

28. Alle normen betreffende de liturgie die de Bisschoppenconferentie voor haar gebied volgens het recht vaststelt, dienen ter beoordeling aan de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten te worden voorgelegd; zonder deze hebben zij geen bindende kracht.⁶⁵

3. De priesters

29. De priesters die als goede, verstandige en noodzakelijke medewerkers van de orde van de bisschoppen⁶⁶ zijn geroepen om het volk van God te dienen, vormen met hun bisschop één presbyterium,⁶⁷ ook al hebben zij verschillende taken. "Overal waar zich een gemeenschap van gelovigen bevindt, stellen zij in zekere zin de bisschop tegenwoordig, met wie zij in vertrouwen en grootmoedigheid verbonden zijn. Zij nemen voor hun deel zijn

taken en zorg op zich om ze in de dagelijkse dienst uit te voeren." En "daar de priesters aldus in het priesterschap en de zending van de bisschop delen, zullen zij hem werkelijk als hun vader erkennen en hem met eerbied gehoorzamen".⁶⁸ Bovendien "dienen zij zich, voortdurend bedacht op het welzijn van de kinderen van God, in te spannen om hun arbeid in te richten overeenkomstig de zielzorg in het gehele bisdom en zelfs in de gehele Kerk".⁶⁹

30. Groot is de taak "die vooral in de viering van de Eucharistie de priesters hebben, wier taak het is om haar voor te zitten 'in persona Christi' en getuigenis af te leggen en het dienstwerk van de 'communio' te verrichten niet alleen voor de gemeenschap die rechtstreeks deelneemt aan de viering, maar ook voor de universele Kerk, die bij iedere viering van de Eucharistie wordt betrokken. Toch moet het betreurd worden dat het – vooral in de jaren van de liturgische hervorming na het Tweede Vaticaanse Concilie – als gevolg van een verkeerd gevoel van creativiteit en aanpassing niet ontbroken heeft aan misbruiken die voor velen een oorzaak van verdriet zijn geweest."⁷⁰

31. In overeenstemming met hetgeen zij bij de ritus van de heilige wijding plechtig hebben beloofd en tijdens de chrisma-mis elk jaar hernieuwen, dienen de priesters "de geheimen van Christus tot lof van God en heiliging van het christenvolk met toewijding en trouw te vieren volgens de overlevering van de Kerk, vooral in het offer van de Eucharistie en in het sacrament van de verzoening".⁷¹ Ook mogen zij niet de diepe betekenis aan hun eigen ambt ontnemen door de liturgische viering naar believen te doen ontaarden door veranderingen, verminkingen of

toevoegingen.⁷² De heilige Ambrosius heeft immers gezegd: "De Kerk wordt niet in haarzelf ..., maar in ons gewond. Laten wij ons derhalve ervoor hoeden dat ons vallen een wonde van de Kerk wordt."⁷³ Laat dus de Kerk van God niet gewond raken door de priesters die zich zo plechtig aan het ambt hebben gegeven. Ja, laten zij onder het gezag van de bisschop er zelfs voor waken dat dergelijke misvormingen niet door anderen tot stand worden gebracht.

32. "De pastoor dient er zorg voor te dragen dat de allerheiligste Eucharistie het middelpunt is van het parochiële samenzijn van de gelovigen; hij dient zich moeite te geven dat de christengelovigen door het vroom vieren van de sacramenten gevoed worden en in het bijzonder dat zij veelvuldig tot de sacramenten van de allerheiligste Eucharistie en van de boete naderen; eveneens dient hij er zich voor in te spannen dat zij ertoe gebracht worden zich ook in de gezinnen op het gebed toe te leggen en dat zij bewust en actief deelnemen aan de heilige liturgie, waaraan de pastoor namelijk onder het gezag van de diocesane bisschop in zijn parochie leiding moet geven en waarover hij gehouden is te waken opdat er geen misbruiken insluipen."⁷⁴ Hoewel het past dat hij bij het voorbereiden van de liturgische vieringen en vooral van de misdoeltreffend wordt geholpen door verschillende christengelovigen, mag hij in dezen toch op geen enkele wijze aan hen toestaan wat eigen is aan zijn functie.

33. Tenslotte "moeten" alle "priesters zorg besteden aan een juiste beoefening van de liturgische wetenschap en kunst, opdat door hun liturgische bediening op steeds volmaaktere wijze door de christelijke gemeenschappen die aan hen zijn

toevertrouwd, de lof gezongen wordt van God, Vader, Zoon en heilige Geest".⁷⁵ Zij dienen vooral vervuld te zijn van die bewondering en verbazing die het paasmysterie dat wordt gevierd in de Eucharistie, in de harten van de gelovigen teweegbrengt.⁷⁶

4. De diakens

34. De diakens "aan wie de handen worden opgelegd niet voor het priesterschap, maar voor het dienstbetoon",⁷⁷ mannen van goede faam,⁷⁸ moeten met Gods hulp zó handelen, dat zij waarlijk worden gekend als leerlingen van Hem⁷⁹ "die niet is gekomen om gediend te worden, maar om te dienen"⁸⁰ en die te midden van zijn leerlingen was "als iemand die dient".⁸¹ En door de handoplegging gesterkt met de gave van de heilige Geest staan zij in dienst van het volk van God in gemeenschap met de bisschop en zijn presbyterium.⁸² Laten zij derhalve de bisschop als vader hebben en hem en de priesters hulp verlenen "in de bediening van het woord, van het altaar en van de werken van de naastenliefde".⁸³

35. Laten zij nooit nalaten "het geheim van het geloof, zoals de apostel het zegt, met een zuiver geweten te bewaren,⁸⁴ en dit geloof in woord en daad te verkondigen overeenkomstig het evangelie en de overlevering van de Kerk",⁸⁵ terwijl ze de heilige liturgie als bron en hoogtepunt van het kerkelijk leven met heel hun hart trouw en in nederigheid dienen, "opdat allen, die door geloof en doopsel kinderen van God zijn geworden, in eenheid samenkomen, temidden van de Kerk God loven, deelnemen aan het offer en de maaltijd des Heren nuttigen".⁸⁶ Laten alle diakens zich derhalve voor hun deel er-

voor inzetten dat de heilige liturgie wordt gevierd overeenkomstig de norm van de op de verschuldigde wijze goedgekeurde liturgische boeken.

Hoofdstuk II

De deelname van christengelovige leken aan de viering van de Eucharistie

1. De actieve en bewuste deelname

36. De viering van de mis als een handelen van Christus en de Kerk, is het middelpunt van heel het christelijk leven ten behoeve van zowel de universele als de particuliere Kerk en van de gelovigen afzonderlijk,⁸⁷ “die op verschillende wijzen erdoor worden beïnvloed overeenkomstig de verscheidenheid van rangen, van functies en van actief deelnemen.⁸⁸ Op deze manier brengt het christenvolk, ‘een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilige natie, het volk dat God zich heeft verworven’,⁸⁹ zijn samenhangende en hiërarchische ordening tot uitdrukking.”⁹⁰ “Het algemeen priesterschap van de gelovigen en het ambtelijk of hiërarchisch priesterschap zijn weliswaar uiteraard en niet alleen naar rangorde van elkaar verschillend. Doch ze zijn op elkaar aangewezen; het éne zowel als het andere heeft namelijk op zijn bijzondere wijze aan Christus’ priesterschap deel.”⁹¹

37. Alle christengelovigen worden, door het doopsel van hun zonden bevrijd en in de Kerk ingelijfd, aangesteld dankzij het merkteken voor de christelijke eredienst,⁹² opdat zij krachtens hun koninklijk pries-

terschap⁹³ – volhardend in het gebed en samen God lof toezingend⁹⁴ – zichzelf aanbieden als een levende, heilige offergave die aan God welgevallig is en die op grond van hun werken door allen wordt goedgekeurd,⁹⁵ opdat zij overal op aarde getuigenis afleggen van Christus en tot verantwoording bereid zijn tegenover degenen die hun rekenschap vragen van de hoop op eeuwig leven die in hen is.⁹⁶ Daarom kan ook de deelname van de gelovige leken aan de viering van de Eucharistie en de overige rituelen van de Kerk niet worden gelijkgesteld aan pure en nog minder aan passieve aanwezigheid, maar dient dit te worden beschouwd als een waarlijk uitoefenen van het geloof en de waardigheid van het doopsel.

38. Derhalve dient de constante leer van de Kerk over het wezen van de Eucharistie als niet alleen een maaltijd, maar ook en vooral als een offer terecht te worden beschouwd als een van de belangrijkste sleutelbegrippen inzake de volledige deelname aan een zo groot sacrament door alle gelovigen.⁹⁷ “Ontdaan van zijn betekenis en van de kracht van het offer, wordt het mysterie beschouwd alsof de betekenis en het belang ervan niet die van een of ander broederlijk gastmaal overtreft.”⁹⁸

39. Om de actieve deelname te bevorderen en toe te lichten koestert de recente vernieuwing van de liturgische boeken naar de geest van het Concilie de acclamaties van het volk, de antwoorden, de psalmodie, de antifonen en de kantieken alsook de handelingen of de gebaren en de lichaamshoudingen en zij zorgt ervoor dat er op de juiste tijd een gewijde stilte in acht wordt genomen, terwijl ook door rubrieken wordt voorzien in het aandeel van de gelovigen.⁹⁹ Bovendien wordt in

ruime mate de mogelijkheid gegeven voor passende creativiteit, die als doel heeft dat iedere viering wordt aangepast aan de noden, het bevattingsvermogen, de geestelijke voorbereiding en de aanleg van de deelnemers overeenkomstig de bevoegdheden die door de liturgische normen zijn vastgesteld. Bij het kiezen van de gezangen, de melodieën, de gebeden en de bijbellezingen, bij het houden van de homilie, bij het voorbereiden van het gebed van de gelovigen, bij de monitiones (*vert.*: korte inleidingen, aansporingen of aanwijzingen) die soms moeten worden uitgesproken en bij het versieren van de kerk overeenkomstig de afzonderlijke tijden is er een ruime gelegenheid om voor elke viering welke variatie dan ook in te voeren, opdat daardoor ook de rijkdom van de liturgische traditie duidelijker zichtbaar wordt en, gelet op de pastorale noden, zorgvuldig aan de viering een bijzonder kenmerk wordt gegeven zo, dat de innerlijke deelname van de deelnemers wordt bevorderd. Toch dient eraan herinnerd te worden dat de kracht van de liturgische handelingen niet gelegen is in het veelvuldig veranderen van riten, maar in het dieper doorgronden van het woord van God en van het mysterie dat wordt gevierd.¹⁰⁰

40. Hoewel echter de viering van de liturgie ongetwijfeld dit kenmerk van actieve deelname van alle christengelovigen heeft, volgt daaruit niet dat om een of andere noodzakelijke reden door allen behalve door gebaren en lichamelijke houdingen ook in materiële zin iets gedaan moet worden, ook als door individuele personen noodzakelijkerwijs een specifiek liturgische taak verricht zou moeten worden. Het catechetisch onderricht dient er veeleer zorgvuldig voor te zorgen dat de oppervlakkige begrippen en praktijken –

die in dezen gedurende de laatste jaren op sommige plaatsen wijd verbreid zijn – gecorrigeerd worden en dat bij alle christengelovigen steeds opnieuw dit gevoel wordt opgewekt van grote bewondering voor de grootsheid van het geloofsmysterie dat de Eucharistie is; in de viering van dat mysterie gaat de Kerk voortdurend over “van het oude naar het nieuwe leven”.¹⁰¹ In de Eucharistieviering evenals in het gehele christelijke leven, dat daaruit zijn kracht put en daarheen op weg is, werpt de Kerk zich immers naar het voorbeeld van de heilige apostel Thomas in aanbidding ter aarde voor de Heer die is gekruisigd, heeft geleden, is begraven en verrijst “in de volheid van zijn goddelijke glans, en roept zij eeuwig uit: Mijn Heer en mijn God”.¹⁰²

41. Om dit innerlijk begrip voor de liturgische deelname op te wekken, te bevorderen en te voeden zijn een onophoudelijke en wijdverbreide viering van het getijdengebed, het gebruik van sacramentaliën en oefeningen van christelijke volksvroomheid zeer nuttig. Dergelijke oefeningen, “die, hoewel zij niet strikt naar het recht tot de liturgie behoren, toch van bijzonder belang zijn en een grote waardigheid bezitten”, moet men zien in een zeker noodzakelijk verband met de liturgische orde, vooral wanneer deze door het leergezag zelf zijn aangeprezen en goedgekeurd,¹⁰³ en dit geldt in bijzondere mate voor het bidden van de rozenkrans.¹⁰⁴ Omdat deze werken van vroomheid bovendien het christenvolk brengen zowel tot het regelmatig ontvangen van de sacramenten, vooral de Eucharistie, “als tot het overwegen van de mysteries van onze verlossing en tot het navolgen van de schitterende voorbeelden van de heiligen die in de hemel zijn, maken zij ons daarom niet zonder heilzame vrucht

tot deelgenoten aan de liturgische eredienst".¹⁰⁵

42. Men moet erkennen dat de Kerk niet samenkomt door menselijke wil, maar wordt samengeroepen door God in de heilige Geest en dat zij door geloof op zijn gratuite roepstem antwoordt (want *ekklesia* heeft een noodzakelijk verband met *klesis* of roepen).¹⁰⁶ Ook dient het eucharistisch offer niet beschouwd te worden als 'concelebratie' in strikte zin van de priester samen met het aanwezige volk. Integendeel, de door de priesters gevierde Eucharistie is een gave "die het gezag van de gemeenschap radicaal overstijgt ... De gemeenschap die samenkomt voor de viering van de Eucharistie, heeft beslist de gewijde priester nodig om deze voor te zitten, wil zij waarlijk een eucharistische samenkomst zijn.¹⁰⁷ Anderzijds kan de gemeenschap zich volstrekt niet uit zichzelf een gewijde bedienaar verschaffen."¹⁰⁸ Dringend noodzakelijk is de gemeenschappelijke wil om iedere dubbelzinnigheid in dezen te vermijden en voor de moeilijkheden van de afgelopen jaren een remedie aan te dragen. Derhalve dienen uitdrukkingen als 'communitas celebrans' of 'coetus celebrans', in de volkstaal 'celebrating assembly', 'assemblea celebrante', 'assemblée célébrante', 'assemblea celebrante', 'celebrerende gemeenschap' en dergelijke met voorzichtigheid gebruikt te worden.

2. De taken van christengelovige leken bij de viering van de heilige mis

43. Tot heil van de gemeenschap en heel de Kerk van God oefenen sommigen van de lekingelovigen terecht en op prijszwaardige wijze overeenkomstig de traditie enkele taken uit met betrekking tot de

viering van de heilige liturgie.¹⁰⁹ Het is gepast dat meerdere personen de verschillende taken of delen van dezelfde taak onder elkaar verdelen en uitvoeren.¹¹⁰

44. Naast de bedieningen door de officieel aangestelde acoliet en lector¹¹¹ zijn het onder de bovengenoemde taken vooral die van de tijdelijk aangewezen acoliet¹¹² en lector¹¹³ waarmee de andere, in het Romeins Missaal beschreven functies worden verbonden,¹¹⁴ alsook de taken van het gereedmaken van de hosties, het wassen van het liturgische linnen en dergelijke. Allen, "zowel gewijde bedienaren als christengelovige leken, moeten bij de vervulling van hun functie of taak uitsluitend en volledig datgene doen wat hun toekomst"¹¹⁵ en ofwel in de liturgieviering zelf ofwel bij de voorbereiding daarvan zo handelen dat de liturgie van de Kerk op waardige wijze en met luister wordt gevierd.

45. Men dient het gevaar te vermijden dat de complementaire verhouding tussen het handelen van clerici en leken wordt verduisterd, zodat de taak van de leken aan een zogenaamde 'clericalisering' onderhevig wordt, wanneer de gewijde bedienaren ten onrechte datgene op zich nemen wat eigen is aan het leven en het handelen van de christengelovige leken.¹¹⁶

46. De christengelovige leek die ertoe wordt geroepen om bij de liturgische vieringen hulp te verlenen, moet op de juiste wijze onderricht zijn, en dient aanbevelenswaardig te zijn door zijn christelijk leven, geloof, zeden en trouw jegens het leergezag van de Kerk. Het is passend dat hij een liturgische vorming heeft gekregen naar gelang zijn leeftijd, situatie, levensstaat en godsdienstige ontwikkeling.¹¹⁷ Er mag niemand worden gekozen

wiens aanwijzing verwondering kan wekken onder de gelovigen.¹¹⁸

47. Het is zeker prijzenswaardig de noble gewoonte te onderhouden dat jongens of jongemannen, die gewoonlijk misdienaars worden genoemd, als acoliet aan het altaar dienst doen en naar hun bevattingvermogen catechese ontvangen over hun taak.¹¹⁹ Ook dient niet vergeten te worden dat uit het aantal van dergelijke jongens in de loop der eeuwen een zeer grote groep gewijde bedienaren is voortgekomen.¹²⁰ Voor hen dienen verenigingen, ook met de deelname en de hulp van de ouders, opgericht of bevorderd te worden, om daardoor doeltreffender pastorale zorg te bieden voor de misdienaars. Telkens als dergelijke verenigingen een internationaal karakter hebben, komt het aan de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten toe deze op te richten of hun statuten goed te keuren en te erkennen.¹²¹ Tot een dergelijke dienst aan het altaar kunnen ook meisjes of vrouwen worden toegelaten naar het oordeel van de diocesane bisschop en met inachtneming van de vastgestelde normen.¹²²

Hoofdstuk III

De juiste viering van de heilige mis

1. De materie van de heilige Eucharistie

48. Het brood dat in de viering van het heilig eucharistisch offer wordt gebruikt, dient ongedesemd te zijn, louter van tarwe en kort geleden gemaakt, zodat er geen gevaar van bederf is.¹²³ Daaruit volgt

derhalve dat brood van een andere substantie – ook al is het graan – of brood waarmee zo'n grote hoeveelheid van een materie, afwijkend van tarwe, is vermengd dat het naar de algemeen gangbare mening geen tarwebrood kan worden genoemd, volstrekt geen geldige materie vormt voor het volbrengen van het eucharistisch offer en sacrament.¹²⁴ Het is een zwaar misbruik andere substanties, zoals vruchten, suiker of honing, toe te voegen aan het brood voor het opdragen van de Eucharistie. Het is duidelijk dat de hosties vervaardigd dienen te worden door hen die zich niet alleen onderscheiden door hun eerbiedwaardigheid, maar ook ervaren zijn in de bereiding ervan en beschikken over de passende instrumenten.¹²⁵

49. Omwille van het teken is het passend dat enkele delen van het eucharistisch brood die afkomstig zijn van het breken, bij de communie worden verdeeld onder tenminste enkele gelovigen. "Kleine hosties worden evenwel geenszins uitgesloten, wanneer het aantal mensen dat de heilige communie nuttigt of andere pastorale redenen dit vereisen,"¹²⁶ ja zelfs dienen in de regel voor het merendeel kleine hosties gebruikt te worden die verder niet meer gebroken hoeven te worden.

50. De wijn die bij de viering van het heilige eucharistische offer wordt gebruikt, moet natuurlijke druivenwijn zijn, zuiver en niet bedorven, en niet vermengd met vreemde bestanddelen. In de viering van de mis zelf dient daarbij een matige hoeveelheid water te worden vermengd.¹²⁷ Er moet nauwkeurig voor gezorgd worden dat de voor de Eucharistie bestemde wijn in perfecte staat wordt bewaard en niet verzuurt.¹²⁸ Het is beslist verboden wijn te gebruiken waarvan

twijfel bestaat over de echtheid en de herkomst: de Kerk eist immers zekerheid met betrekking tot de noodzakelijke voorwaarden voor de geldigheid van de sacramenten. Evenmin mag er enig excuus aangevoerd worden ten gunste van welke andere soort drank dan ook, die geen geldige materie is.

2. Het eucharistisch gebed

51. Alleen die eucharistische gebeden mogen gebruikt worden die in het Romeins Missaal te vinden zijn of door de Apostolische Stoel wettig zijn goedgekeurd overeenkomstig de door deze vastgestelde voorschriften en grenzen. "Het kan niet getolereerd worden dat sommige priesters zich het recht toe-eigenen eucharistische gebeden samen te stellen"¹²⁹ of de teksten hiervan die door de Kerk zijn goedgekeurd, te veranderen of andere teksten die door privé-personen zijn samengesteld, in te voeren.¹³⁰

52. Het uitspreken van het eucharistisch gebed, dat vanuit haar natuur als het ware het hoogtepunt van de hele viering is, is eigen aan de priester krachtens zijn wijding. Derhalve is het een misbruik dit zo te doen dat enkele gedeelten van het eucharistisch gebed door een diaken, een lekenbedienaar of door gelovigen afzonderlijk of door alle gelovigen samen worden uitgesproken. Het eucharistisch gebed dient derhalve door de priester alleen in zijn geheel te worden uitgesproken.¹³¹

53. Terwijl de celebrerende priester het eucharistisch gebed "uitspreekt, mogen er geen andere gebeden of gezangen plaats hebben en dienen orgel of andere muziekinstrumenten te zwijgen",¹³² behalve in het geval van de officieel goedgekeur-

de acclamaties van het volk, waarover hier beneden meer.

54. Toch is het volk altijd actief en nooit louter passief aanwezig: het dient zich immers met de priester "te verenigen in geloof en in stilte, alsook tijdens de interventies die in de loop van het eucharistisch gebed zijn bepaald, namelijk de antwoorden bij de dialoog van de preefatie, het 'heilig' (sanctus), de acclamatie na de consecratie en de acclamatie 'amen' na de slotdoxologie en andere acclamaties die door de Bisschoppenconferentie zijn goedgekeurd en door de Heilige Stoel als zodanig zijn erkend".¹³³

55. Op enkele plaatsen bestaat het misbruik dat de priester tijdens de consecratie in de viering van de heilige mis de hostie breekt. Dit misbruik is tegen de traditie van de Kerk. Het dient afgekeurd en dringend gecorrigeerd te worden.

56. Het vermelden van de naam van de paus en de diocesane bisschop in het eucharistisch gebed mag niet achterwege blijven, omdat het een zeer oude traditie van de Kerk betreft die bewaard dient te blijven en de kerkelijke *communio* zichtbaar moet maken. Immers, "de gemeenschappelijke samenkomst van de eucharistische gemeenschap is ook een eenheid met de eigen bisschop en met de paus van Rome".¹³⁴

3. De andere delen van de mis

57. De gemeenschap van christengelovigen heeft het recht dat er vooral in de zondagsviering als regel geschikte en echte gewijde muziek en altijd een altaar, paramenten en het liturgische linnen aanwezig zijn die overeenkomstig de nor-

men schitteren door waardigheid, schoonheid en properheid.

58. Eveneens hebben alle christengelovigen het recht dat de viering van de Eucharistie zorgvuldig in al haar delen zo wordt voorbereid dat daarin het woord van God waardig en doeltreffend wordt verkondigd en uitgelegd, dat er van de mogelijkheid gebruik wordt gemaakt om liturgische teksten en ritens met zorg te kiezen volgens de normen en dat hun geloof op de juiste wijze wordt behoeft en gevoed in de tekst van de gezangen tijdens de viering van de liturgie.

59. Het verwerpelijke gebruik dient op te houden dat priesters of diakens of christengelovigen hier en daar de teksten van de heilige liturgie die aan hen worden toevertrouwd om uit te spreken, naar eigen goeddunken veranderen of variëren. Immers, wanneer zij dit doen, maken zij de viering van de heilige liturgie onbestendig, en niet zelden doen zij de authentieke betekenis van de liturgie geweld aan.

60. Bij de viering van de mis zijn de liturgie van het woord en de eucharistische liturgie nauw met elkaar verbonden en vormen een en dezelfde daad van erediens. Daarom is het niet geoorloofd de een van de ander te scheiden en deze op een verschillend tijdstip of een verschillende plaats te vieren.¹³⁵ Evenmin is het geoorloofd op verschillende ogenblikken de afzonderlijke delen van de heilige mis te vieren, ook al is dit op dezelfde dag.

61. Bij het kiezen van de bijbellezingen die tijdens de viering van de mis moeten worden voorgelezen, dienen de normen te worden gevolgd die in de liturgische boeken worden gevonden,¹³⁶ om waarlijk “de

tafel van het woord van God voor de gelovigen rijker aan te richten en de schatten van de bijbel wijder open te stellen”.¹³⁷

62. Ook is het niet geoorloofd de voorgeschreven lezingen uit de bijbel naar eigen goeddunken achterwege te laten of te vervangen, en het is vooral niet geoorloofd “in plaats van de lezingen en de antwoordpsalm, die Gods woord bevatten, andere niet-bijbelse teksten”¹³⁸ te nemen.

63. De lezing van het evangelie, die “het hoogtepunt van de liturgie van het woord vormt”,¹³⁹ is overeenkomstig de traditie van de Kerk in de viering van de heilige liturgie voorbehouden aan de gewijde bedienaar.¹⁴⁰ Daarom is het een leek, ook al is hij een religieus, niet geoorloofd het evangelie voor te lezen in de viering van de heilige mis en evenmin in andere gevallen waarin de normen dit niet uitdrukkelijk toestaan.¹⁴¹

64. De homilie die in de loop van de viering van de heilige mis wordt gehouden en deel uitmaakt van de liturgie zelf,¹⁴² “dient gewoonlijk door de priester die celebreert, zelf gehouden te worden ofwel door hem te worden toevertrouwd aan een concelebrerende priester of soms eventueel ook aan een diaken, maar nooit aan een leek.¹⁴³ In bijzondere gevallen en om een gerechtvaardigde reden kan de homilie ook gehouden worden door een bisschop of een priester die bij de viering aanwezig is, maar niet kan concelebreren.”¹⁴⁴

65. Men dient voor ogen te houden dat overeenkomstig het voorschrift van canon 767 § 1 elke voorafgaande norm als afgeschafte wordt beschouwd die niet-

gewijde gelovigen heeft toegelaten tot het houden van de homilie tijdens de viering van de Eucharistie.¹⁴⁵ Dit toelaten wordt afgekeurd, zodat het krachtens geen enkele gewoonte kan worden toegestaan.

66. Het verbod op het toelaten van leken tot de prediking tijdens de viering van de mis geldt ook voor seminaristen, theologiestudenten en hen die de functie van zogenoemde 'pastoraal werk(st)er/assistent' op zich hebben genomen; evenmin mag hiervan iedere andere soort, groep, gemeenschap of vereniging van leken worden uitgezonderd.¹⁴⁶

67. Er dient met name vooral voor te worden gezorgd dat de homilie strikt is gebaseerd op de heilsmysterieën waarbij in de loop van het liturgisch jaar vanuit de bijbellezingen en de liturgische teksten de geloofsmysterieën en de normen van christelijk leven worden uiteengezet, en de teksten uit het gewone (ordinarium) of uit het eigen (proprium) van de mis, of een andere rite van de Kerk¹⁴⁷ wordt commentarieerd. Het is duidelijk dat elke uitleg van de heilige Schrift moet worden herleid tot Christus, als de meest verheven spil van de heilseconomie, maar dit dient te geschieden in het perspectief van de specifieke context van de liturgische viering. Bij het houden van de homilie dient men ervoor te zorgen het licht van Christus te laten schijnen over de gebeurtenissen van het leven. Dit dient echter zo te gebeuren dat de ware en onvervalste betekenis van het woord van God niet wordt verduisterd door bijvoorbeeld alleen maar te spreken over politiek of profane zaken of door begrippen die zijn ontleend aan pseudo-religieuze bewegingen van onze tijd, als bron te gebruiken.¹⁴⁸

68. De diocesane bisschop dient nauwgezet te waken over de homilie¹⁴⁹ en daarvoor ook normen, richtlijnen en hulpmiddelen onder zijn gewijde bedienaren te verspreiden en bijeenkomsten en andere initiatieven in dezen te bevorderen, opdat zij zelf vaak de gelegenheid hebben de aard van de homilie nader te beschouwen en hulp vinden betreffende de voorbereiding ervan.

69. In de heilige mis en bij andere vieringen van de heilige liturgie mag geen symbolum of geloofsbelijdenis worden toegelaten die niet voorkomt in de officieel goedgekeurde liturgische boeken.

70. De gaven die de christengelovigen gewoon zijn aan te dragen voor de eucharistische liturgie in de heilige mis, worden niet noodzakelijkerwijs beperkt tot het brood en de wijn voor de viering van de Eucharistie, maar kunnen ook andere gaven betreffen die door de gelovigen worden gegeven in de vorm van geld of van andere nuttige zaken ten behoeve van werken van naastenliefde voor de armen. Uiterlijke gaven moeten echter steeds een zichtbare uitdrukking zijn van die ware gave die de Heer van ons verwacht: een vermorzeld hart, de liefde voor God en de naaste, waardoor wij gelijkvormig worden aan het offer van Christus, die zichzelf voor ons heeft overgeleverd. In de Eucharistie straalt immers vooral dát mysterie van liefde dat Jezus Christus bij het Laatste Avondmaal tot uitdrukking heeft gebracht door de voeten van zijn leerlingen te wassen. Om echter de waardigheid van de heilige liturgie te bewaren dienen de uiterlijke gaven te worden gegeven op een passende wijze. Geld evenals andere bijdragen voor de armen, dienen dan ook op een geëigende plaats te worden neergezet, echter

buiten de eucharistische tafel.¹⁵⁰ Deze gaven kunnen beter buiten de viering van de mis worden gegeven, behalve wanneer het geld betreft of bij gelegenheid – omwille van de tekenwaarde – een zeer klein gedeelte van andere gaven.

71. Het gebruik van de Romeinse ritus om kort vóór de heilige communie elkaar de vrede te wensen dient te worden gehandhaafd, zoals in de ordening van de mis (*Ordo Missae*) is bepaald. Immers, volgens de traditie van de Romeinse ritus heeft dit gebruik niet de betekenis van verzoening of vergeving van de zonden, maar het heeft veeleer de betekenis van vrede, gemeenschap en liefde voorafgaand aan het ontvangen van de allerheiligste Eucharistie.¹⁵¹ De boete-akt (vooral overeenkomstig zijn eerste vorm) die aan het begin van de mis dient plaats te vinden, heeft daarentegen het karakter van onderlinge broederlijke verzoening.

72. Het is passend “dat eenieder het teken van vrede op sobere wijze alleen geeft aan degenen die zich het dichtst bij hem bevinden”. “De priester kan de vrede wensen aan de bedienaren, maar blijft altijd binnen het priesterkoor, opdat de viering niet verstoord wordt. Als hij om een billijke reden aan een klein aantal gelovigen de vrede wil wensen, dient hij dat eveneens te doen.” “Wat het uitwisselen van het teken van vrede zelf betreft, moeten de Bisschoppenconferenties de wijze vaststellen overeenkomstig de aard en gewoonten der volkeren,” na goedkeuring van de beslissingen hierover door de Apostolische Stoel.¹⁵²

73. Bij de heilige viering van de mis begint na het wensen van de vrede het breken van het eucharistisch brood, dat alleen door de celebrerende priester moet

worden verricht, eventueel met de hulp van een diaken of een concelebrant, maar niet van een leek; intussen wordt het *Lam Gods* (*Agnus Dei*) gezegd. Immers, de handeling van het breken van het brood, “die door Christus tijdens het Laatste Avondmaal werd verricht en die in de apostolische tijd haar naam aan heel de eucharistische viering heeft gegeven, betekent dat gelovigen die met velen zijn, in de communie één lichaam worden door het deelnemen aan het brood des levens dat Christus is, die voor het heil van de wereld is gestorven en verzezen (1Kor 10,17)”.¹⁵³ Vandaar dat de ritus met grote eerbied dient te worden verricht.¹⁵⁴ Zij dient echter wel kort te zijn. Het misbruik dient met urgentie te worden gecorrigeerd dat zich hier en daar heeft verbreid, om deze ritus onnodig te verlengen, zelfs tegen de normen in met de hulp van leken, en om er een overdreven grote betekenis aan te hechten.¹⁵⁵

74. Als de noodzaak zich voordoet dat er in de kerk aan de verzamelde christengelovigen instructies of een of ander getuigenis betreffende het christelijk leven moeten worden gegeven, dan is het ten zeerste aan te bevelen dat dit buiten de viering van de mis geschiedt. Om zwaarwegende redenen kunnen dergelijke instructies of getuigenissen evenwel worden gegeven, nadat de priester het gebed na de communie heeft uitgesproken. Dit dient echter geen gewoonte te worden. Bovendien mogen deze instructies of getuigenissen geenszins een dergelijke betekenis hebben dat zij met de homilie kunnen worden verward¹⁵⁶ en evenmin is het geoorloofd hierom de homilie in het geheel achterwege te laten.

4. Het verbinden van verschillende ritten met de viering van de mis

75. Op grond van de theologische betekenis van de Eucharistieviering of van een bijzondere ritus schrijven de liturgische boeken soms voor, dat de viering van de heilige mis wordt verbonden met een andere ritus, vooral die van de sacramenten, of ze staan dit toe.¹⁵⁷ In andere gevallen laat de Kerk dit echter niet toe, vooral waar het toevoegingen betreft van onbeduidende en nietszeggende aard.

76. Verder is het volgens een zeer oude traditie van de Kerk van Rome niet geoorloofd het boetesacrament zodanig met de heilige mis te verbinden dat het één liturgische handeling wordt. Dit verhindert echter niet dat priesters, behalve zij die de heilige mis celebreren of concelebreren, de biecht horen van de gelovigen die dat wensen, ook wanneer op dezelfde plaats de mis wordt gevierd, om zo tegemoet te komen aan de noden van diezelfde gelovigen.¹⁵⁸ Dit dient echter op gepaste wijze te geschieden.

77. De viering van de heilige mis mag op geen enkele wijze worden opgenomen in het kader van een gemeenschappelijke maaltijd of worden verbonden met een dergelijk gastmaal. Tenzij in het geval van een dringende noodzaak, mag de mis niet worden gevierd op een eettafel¹⁵⁹ of in een eetzaal of op een plaats die voor dit doel wordt gebruikt en evenmin in een zaal waar voedsel aanwezig is; en de deelnemers aan de mis mogen ook niet gedurende de viering ervan aan tafels zitten. Als de mis in het geval van een dringende noodzaak moet worden gevierd op dezelfde plaats waar daarna moet worden gegeten, dan dient er een duidelijke tijdsruimte te worden ingelast tussen het ein-

de van de mis en het begin van de maaltijd, en gedurende de viering van de mis mag er voor de gelovigen geen gewoon voedsel geplaatst worden.

78. Het is niet geoorloofd de viering van de mis te verbinden met politieke of wereldse aangelegenheden of met situaties die niet ten volle verenigbaar zijn met het leergezag van de katholieke Kerk. Bovendien moet geheel vermeden worden dat de viering van de mis plaatsvindt louter uit zucht naar praal of overeenkomstig de pracht van andere, ook profane ceremonies, opdat de authentieke betekenis van de Eucharistie niet vervaagt.

79. Tenslotte dient het absoluut als een misbruik beschouwd te worden om in de viering van de heilige mis elementen te introduceren die – tegen de voorschriften van de liturgische boeken in – zijn ontleend aan de ritten van andere godsdiensten.

Hoofdstuk IV

De heilige communie

1. De gesteltenissen betreffende het ontvangen van de heilige communie

80. De Eucharistie dient de gelovigen ook te worden voorgehouden “als een tegen-gif waardoor wij van de dagelijkse schulden worden bevrijd en tegen doodzonden worden beschermd”.¹⁶⁰ En dit wordt in verschillende delen van de mis belicht. Wat de boete-akt aan het begin van de mis betreft, deze heeft ten doel allen in zo'n gesteltnis te brengen dat zij in staat zijn de heilige geheimen te vieren;¹⁶¹ toch

“mist zij de werkzaamheid van het boetesacrament”¹⁶² en zij kan evenmin wat de kwijtschelding van zware zonden betreft, beschouwd worden als een vervanging van het boetesacrament. De zielenherders dienen nauwgezet zorg te dragen voor de catechese, opdat de christelijke leer in dezen aan de christengelovigen wordt doorgegeven.

81. De gewoonte van de Kerk nu maakt duidelijk dat het noodzakelijk is dat ieder zichzelf zeer grondig onderzoekt,¹⁶³ opdat ieder die zich bewust is van een zware zonde, niet de mis celebreert of het Lichaam van de Heer ontvangt zonder voorafgaande sacramentele belijdenis, tenzij een ernstige reden aanwezig is en een gelegenheid tot belijdenis ontbreekt; hij dient in dat geval te bedenken dat hij verplicht is een akte van volmaakte berouw te verwekken, die het voornemen insluit om zo spoedig mogelijk te biechten.¹⁶⁴

82. Bovendien “heeft de Kerk normen gegeven die ten doel hebben dat de gelovigen vaak en met vrucht naderen tot de eucharistische tafel en dat de voorwaarden worden bepaald waaronder in het geheel afgezien moet worden van het geven van de communie”.¹⁶⁵

83. Het is zeker zeer goed dat allen die aan een viering van de heilige mis deelnemen en de juiste gesteltenis hebben, daarin de heilige communie ontvangen. Toch gebeurt het soms dat christengelovigen massaal en zonder onderscheid naderen tot de heilige tafel. Het is de taak van de herders een dergelijk misbruik op verstandige en krachtige wijze te corrigeren.

84. Bovendien moet, waar de heilige mis voor een grote menigte wordt gevierd of

bijvoorbeeld in grote steden, ervoor gewaakt worden dat ook niet-katholieken of zelfs niet-christenen uit onwetendheid tot de heilige communie naderen zonder rekening te houden met het leergezag van de Kerk met betrekking tot de leer en de discipline. Het is de taak van de herders de aanwezigen op het juiste ogenblik eraan te herinneren de waarheid en de discipline strikt na te leven.

85. Katholieke bedienaren dienen de sacramenten alleen geoorloofd toe aan katholieke christengelovigen, die ze eveneens alleen van katholieke bedienaren geoorloofd ontvangen, behoudens de voorschriften van can. 844 §§ 2, 3 en 4 en can. 861 § 2.¹⁶⁶ Bovendien kunnen de in can. 844 § 4 bepaalde voorwaarden, waarin niet kan worden gedispenseerd,¹⁶⁷ niet van elkaar worden gescheiden; daarom dienen al deze voorwaarden altijd tegelijkertijd aanwezig te zijn.

86. De gelovigen dienen met aandrang tot het gebruik te worden gebracht om buiten de viering van de mis, vooral op vastgestelde uren, te naderen tot het boetesacrament, zodat de toediening hiervan geschiedt in rust en tot hun werkelijk nut, en zij niet worden afgehouden van een actieve deelname aan de mis. Wie gewoon zijn om dagelijks of vrij vaak te communiceren, dienen onderricht te worden dat zij regelmatig naderen tot het boetesacrament in overeenstemming met ieders omstandigheden.¹⁶⁸

87. Aan de eerste communie van kinderen dient altijd een sacramentele belijdenis en absolutie vooraf te gaan.¹⁶⁹ Bovendien moet de eerste communie altijd door een priester worden gegeven en dat nooit buiten de viering van de mis. Behalve uitzonderingsgevallen is het weinig gepast

om dit te doen op Witte Donderdag bij de viering van het Avondmaal van de Heer. Veeleer dient voor een andere dag te worden gekozen, zoals de tweede tot en met de zesde zondag van Pasen of het hoogfeest van het Lichaam en Bloed van Christus (Sacramentsdag) of een zondag 'door het jaar', omdat de dag des Heren terecht wordt beschouwd als de dag van de Eucharistie.¹⁷⁰ "Kinderen die nog niet tot het gebruik van het verstand zijn gekomen of van wie" de pastoor "oordeelt dat ze er nog niet voldoende voor gereed zijn", dienen niet te naderen om de heilige Eucharistie te ontvangen.¹⁷¹ Waar het echter gebeurt dat een kind bij wijze van uitzondering wat zijn leeftijd betreft als rijp wordt beschouwd om het sacrament te ontvangen, mag aan dit kind de eerste communie niet worden geweigerd, mits het voldoende is onderricht.

2. Het uitdelen van de heilige communie

88. De gelovigen dienen de sacramentele communie van de Eucharistie gewoonlijk in de mis zelf te ontvangen en op het tijdstip dat door de ritus zelf van de viering is voorgeschreven, namelijk onmiddellijk na de communie van de celebrerende priester.¹⁷² Het komt de celebrerende priester toe om de communie uit te reiken, eventueel geholpen door andere priesters of door diakens; hij mag echter pas met de mis verder gaan, als de communie van de gelovigen ten einde is. Slechts waar zich een dringende noodzaak voordoet, kunnen buitengewone bedienaren de celebrerende priester bijstaan volgens het recht.¹⁷³

89. Opdat ook "door tekenen beter zichtbaar wordt dat de communie een deel-

hebben is aan het offer dat op dat ogenblik gevierd wordt",¹⁷⁴ is het wenselijk dat de gelovigen deze kunnen ontvangen met hosties die in de mis zelf zijn geconsacreerd.¹⁷⁵

90. "De gelovigen ontvangen geknield of staande de communie, zoals de Bisschoppenconferentie zal hebben vastgesteld," nadat de beslissingen door de Apostolische Stoel zijn goedgekeurd. "Wanneer zij echter staande de communie ontvangen, wordt aanbevolen dat zij vóór het ontvangen van het sacrament een verschuldigde eerbiedsbetuiging maken, zoals vastgesteld dient te worden in dezelfde bepalingen."¹⁷⁶

91. Bij het uitdelen van de heilige communie dient men voor ogen te houden dat "gewijde bedienaren de sacramenten niet mogen weigeren aan hen die er redelijkerwijze om vragen, de juiste gesteltnis bezitten en door het recht niet verhinderd worden ze te ontvangen".¹⁷⁷ Daarom dient elke gedoopte katholiek die niet door het recht wordt verhinderd, te worden toegelaten tot de heilige communie. Daarom is het niet geoorloofd aan iemand van de christengelovigen de heilige communie te weigeren, alleen omdat hij bijvoorbeeld de Eucharistie geknield of staande wil ontvangen.

92. Hoewel iedere gelovige altijd het recht heeft naar keuze de heilige communie in de mond te ontvangen,¹⁷⁸ dient een communicant de heilige hostie te worden gegeven, als hij het sacrament op de hand wil ontvangen, in de streken waar de Bisschoppenconferentie dit heeft toegestaan, nadat de beslissingen door de Apostolische Stoel zijn goedgekeurd. Toch dient er in het bijzonder voor te worden gezorgd dat de hostie onmiddellijk door de com-

municant wordt genuttigd ten overstaan van de bedienaar, opdat niemand weggaat met de eucharistische gedaanten in de hand. Als er gevaar bestaat voor profanatie, mag de heilige communie aan de gelovigen niet op de hand worden gegeven.¹⁷⁹

93. De communiepaten voor de gelovigen dient te worden gehandhaafd om het gevaar te vermijden dat de heilige hostie of een partikel ervan valt.¹⁸⁰

94. Het is niet toegestaan dat de gelovigen de heilige hostie of de heilige kelk “zelf nemen en nog minder dat zij deze van hand tot hand aan elkaar doorgeven”.¹⁸¹ Bovendien moet in dezen een einde worden gemaakt aan het misbruik dat echtgenoten in de huwelijksmis elkaar de heilige communie geven.

95. Een christengelovige leek “die de allerheiligste Eucharistie reeds heeft ontvangen, kan haar op dezelfde dag opnieuw ontvangen alleen binnen de viering van de Eucharistie waaraan hij deelneemt, behoudens het voorschrift van can. 921 § 2”.¹⁸²

96. Afkeurenswaardig is het gebruik dat – tegen de voorschriften van de liturgische boeken in – tijdens de viering van de mis of daarvóór, niet-geconsacreerde hosties of andere eetbare of niet eetbare zaken worden uitgedeeld, op de wijze van de communie. Dit gebruik komt immers geenszins overeen met de traditie van de Romeinse ritus en brengt het gevaar met zich mee dat de christengelovigen in verwarring worden gebracht wat de leer van de Kerk over de Eucharistie betreft. Waar op sommige plaatsen op grond van een toestemming een bijzondere gewoonte bestaat om na de mis brood te zegenen en

uit te delen, dient met grote zorg de juiste catechese over deze handeling te worden gegeven. Er mogen echter geen andere dergelijke dingen worden ingevoerd en nooit mogen hiervoor niet-geconsacreerde hosties worden gebruikt.

3. De communie van de priesters

97. Telkens wanneer een priester de heilige mis celebreert, dient hij aan het altaar op het door het missaal vastgesteld tijdstip zelf te communiceren, de concelebranten echter, voordat zij zelf overgaan tot het uitdelen van de communie. De celebrerende of concelebrerende priester mag nooit wachten met zelf te communiceren, totdat de communie van het volk ten einde is.¹⁸³

98. De communie van de concelebrerende priesters dient te verlopen overeenkomstig de in de liturgische boeken voorgeschreven normen, waarbij altijd de hosties worden gebruikt die in dezelfde mis zijn geconsacreerd¹⁸⁴ en waarbij door alle concelebranten de communie altijd onder beide gedaanten wordt ontvangen. Opgemerkt dient te worden dat, als de priester of de diaken de concelebranten de heilige hostie of de kelk aanreikt, hij niets zegt, dat wil zeggen dat hij niet de woorden “Lichaam van Christus” of “Bloed van Christus” uitsprekt.

99. De communie onder beide gedaanten is altijd toegestaan “aan de priesters die de Eucharistie niet kunnen celebreren of concelebreren”.¹⁸⁵

4. De communie onder beide gedaanten

100. Opdat de volheid van het teken in het eucharistisch gastmaal voor de gelovigen des te duidelijker is, worden ook christengelovige leken tot de communie onder beide gedaanten toegelaten in de gevallen die in de liturgische boeken zijn uiteengezet, en na een voorafgaande en permanente, passende catechese over de dogmatische principes, die in dezen door het Oecumenisch Concilie van Trente zijn vastgesteld.¹⁸⁶

101. Opdat aan christengelovige leken de heilige communie onder beide gedaanten kan worden gegeven, dienen op gepaste wijze de omstandigheden in overweging te worden genomen waarover allereerst de diocesane bisschoppen moeten oordelen. De communie onder beide gedaanten moet in het geheel worden uitgesloten waar zelfs een gering gevaar bestaat voor profanatie van de heilige gedaanten.¹⁸⁷ Om dit in een breder verband te coördineren dienen de Bisschoppenconferenties de normen bekend te maken vooral wat betreft “de wijze van het uitreiken van de heilige communie onder beide gedaanten aan de gelovigen, en de uitbreiding van het verlot”¹⁸⁸ na goedkeuring van de besluiten door de Apostolische Stoel via de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten.

102. De kelk mag niet aan christengelovige leken worden gegeven, waar een zo groot aantal communicanten aanwezig is¹⁸⁹ dat het moeilijk wordt de hoeveelheid wijn voor de Eucharistie te schatten en waar het gevaar bestaat dat “er een meer dan billijke hoeveelheid overblijft van het Bloed van Christus welke aan het einde van de viering genuttigd dient te wor-

den”;¹⁹⁰ dit geldt ook waar het naderen tot de kelk moeilijk kan worden geregeld of waar een voldoende hoeveelheid wijn is vereist waarvan slechts met moeite de zekere herkomst of kwaliteit kan worden gekend of waar er geen overeenkomstig aantal gewijde bedienaren of buitengewone bedienaren van de heilige communie voorhanden is die een geschikte vorming hebben, of waar een aanzienlijk deel van het volk om verschillende redenen met volharding niet tot de kelk wil naderen, zodat het teken van eenheid op de een of andere wijze verloren gaat.

103. De normen van het Romeins Missaal laten het principe toe dat – in gevallen waarin de communie onder beide gedaanten wordt gegeven – “het Bloed des Heren genuttigd kan worden ofwel door rechtstreeks uit de kelk te drinken ofwel door indopen, of met behulp van een buisje of lepeltje”.¹⁹¹ Wat het geven van de communie aan christengelovige leken betreft, kunnen de bisschoppen de communie met een buisje of met een lepeltje uitsluiten waar het geen lokaal gebruik is, terwijl toch altijd de keuze van het geven van de communie door indoping blijft gehandhaafd. Als deze wijze echter wordt gepraktiseerd, dient men hosties te gebruiken die niet te dun en niet te klein zijn, en mag de communicant enkel in de mond het sacrament van de priester ontvangen.¹⁹²

104. Het mag de communicant niet worden toegestaan zelf de hostie in de kelk in te dopen of de hierin ingedoopte hostie op de hand te ontvangen. Wat de hostie betreft die in de kelk moet worden ingedoopt: deze moet van een geldige materie zijn gemaakt en zijn geconsacreerd; het is geheel verboden om niet-geconsacreerd brood of een andere materie te gebruiken.

105. Als voor de communie onder beide gedaanten één kelk niet voldoende is om uit te reiken aan de concelebrerende priesters of aan de christengelovigen, staat niets het gebruik van meer kelken door de celebrerende priester in de weg.¹⁹³ Immers, men dient niet te vergeten dat alle priesters die de heilige mis celebreren, gehouden zijn te communiceren onder beide gedaanten. Omwille van het teken is het lofwaardig om samen met kleinere kelken een hoofdkelk van grotere omvang te gebruiken.

106. Men dient echter in het geheel te vermijden dat na de consecratie het Bloed van Christus wordt overgegoten van het ene in het andere vaatwerk, opdat er niet iets gebeurt dat een zo groot mysterie onrecht aandoet. Om het Bloed van de Heer te bevatten mag nooit gebruik gemaakt worden van flessen, schalen of ander vaatwerk dat niet geheel beantwoordt aan de vastgestelde normen.

107. Overeenkomstig hetgeen is bepaald door de canones, “loopt wie geconsacreerd brood of geconsacreerde wijn wegwerpt of tot een heiligschennend doel wegneemt of bij zich houdt, een excommunicatie van rechtswege op die aan de Apostolische Stoel voorbehouden is; een clericus kan bovendien met een andere straf gestraft worden, wegzending uit de clericale staat niet uitgesloten”.¹⁹⁴ Tot dit geval dient iedere handeling te worden gerekend die een vrijwillige en ernstige minachting is van deze heilige gedaanten. Daarom loopt wie tegen voornoemde normen in handelt door de heilige gedaanten bijvoorbeeld in een heilig putje (sacrarium) of op een onwaardige plaats of op de grond te werpen, de vastgestelde straffen op.¹⁹⁵ Allen dienen zich bovendien te binnen te brengen dat na het uitdelen van de

heilige communie tijdens de viering van de mis de voorschriften van het Romeins Missaal dienen te worden nageleefd; vooral dat wat er eventueel overblijft van het Bloed van Christus, onmiddellijk geheel moet worden genuttigd door de priester of – volgens de normen – door een andere bedienaar, maar dat de geconsacreerde hosties die overblijven, ofwel aan het altaar door de priester worden genuttigd of naar een plaats worden gebracht die bestemd is voor het bewaren van de Eucharistie.¹⁹⁶

Hoofdstuk V

Enkele andere zaken die de Eucharistie betreffen

1. De plaats van de viering van de heilige mis

108. “De Eucharistieviering moet plaatsvinden in een gewijde ruimte, tenzij noodzaak in een bijzonder geval anders vereist; in dit geval moet de viering op een betamelijke plaats gehouden worden.”¹⁹⁷ Over deze noodzaak oordeelt gewoonlijk de diocesane bisschop voor zijn bisdom, geval voor geval.

109. Het is een priester nooit geoorloofd de Eucharistie te vieren in een tempel of op een heilige plaats van welke niet-christelijke godsdienst dan ook.

2. De verschillende omstandigheden van de heilige mis

110. “De priesters dienen dikwijls te celebreren, steeds indachtig dat in het myste-

rie van het eucharistisch Offer het werk van de verlossing voortdurend voltrokken wordt; het wordt zelfs ten zeerste aanbevolen dagelijks te celebreren, aangezien het – ook als geen gelovigen aanwezig zijn – een handeling is van Christus en de Kerk, waarin de priesters hun voornaamste taak vervullen.”¹⁹⁸

111. Een priester moet tot celebreren of concelebreren van de Eucharistie “toegelaten worden, ook al is hij aan de rector van de kerk niet bekend, mits hij” van de Apostolische Stoel of van zijn Ordinaris of Overste “een aanbevelingsbrief [*vert.*: ‘celebret’] kan voorleggen, die zeker nog geen jaar tevoren uitgereikt is, of ook als men wijselijk mag veronderstellen dat celebreren hem niet ontzegt is”.¹⁹⁹ De bisschoppen dienen erop toe te zien dat tegengestelde gebruiken worden uitgeroeid.

112. De mis wordt gevierd in het Latijn of een andere taal, mits de liturgische teksten worden gebruikt die volgens het recht zijn goedgekeurd. Met uitzondering van de vieringen van de mis die volgens het rooster op de door het kerkelijk gezag vastgestelde tijdstippen in de volkstaal moeten plaatsvinden, is het priesters te allen tijde en overal geoorloofd het misoffer in het Latijn op te dragen.²⁰⁰

113. Wanneer de mis door meer priesters wordt geconcelebreerd, dan dient bij het uitspreken van het eucharistisch gebed de taal te worden gebruikt die tegelijkertijd alle concelebrerende priesters en het verzamelde volk kennen. Waar het gebeurt dat er onder de priesters sommigen zijn die de taal van de viering niet kennen, zodat zij de hun toekomende gedeelten van het eucharistisch gebed niet op de verschuldigde wijze kunnen uitspreken, dienen zij niet te concelebreren, maar

veeleer naar de normen in koorgewaad de viering bij te wonen.²⁰¹

114. “Het is gebruikelijk dat groepen, bewegingen, verenigingen en ook kleine, religieuze gemeenschappen in de zondagsmis van de parochie als ‘eucharistische gemeenschap’ ook aanwezig zijn.”²⁰² Ook al is het geoorloofd voor bijzondere groepen volgens het recht een mis te vieren,²⁰³ niettemin zijn deze groepen geenszins vrijgesteld van een trouwe naleving van de liturgische normen.

115. Afkeurenswaardig is het misbruik dat de viering van de heilige mis ten behoeve van het volk in strijd met de normen van het Romeins Missaal en de gezonde traditie van de Romeinse ritus willekeurig wordt opgeschort onder het voorwendsel “het eucharistisch vasten” (het zich onthouden van de Eucharistie) te bevorderen.

116. Missen mogen in strijd met de norm van het recht niet worden vermenigvuldigd en inzake het aangeboden stipendium dient alles in acht genomen te worden wat anders rechtens in acht dient te worden genomen.²⁰⁴

3. Het heilig vaatwerk

117. Het heilig vaatwerk dat bestemd is om het Lichaam en Bloed van de Heer te bevatten, dient strikt naar de norm van de traditie en de liturgische boeken te worden vervaardigd.²⁰⁵ De Bisschoppenconferenties wordt de bevoegdheid gegeven om te beslissen of het na goedkeuring van de besluiten door de Apostolische Stoel gepast is ook heilig vaatwerk van ander degelijk materiaal te vervaardigen. Het is echter wel strikt vereist dat dergelijk ma-

teriaal naar de algemene opvatting van iedere streek werkelijk edel is,²⁰⁶ zodat door het gebruik ervan aan de Heer eer wordt gebracht en het gevaar geheel wordt vermeden dat voor de ogen van de gelovigen afbreuk wordt gedaan aan de leer van de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in de eucharistische gedaanten. Daarom is voor de viering van de mis welk gebruik dan ook af te keuren van gewoon vaatwerk of van vaatwerk van een mindere kwaliteit, of van vaatwerk dat elke kunstzinnigheid mist, of van eenvoudige mandjes of ander vaatwerk van glas, aardewerk, klei en ander materiaal dat gemakkelijk breekt. Dit geldt ook voor metalen en ander materiaal dat gemakkelijk wordt aangetast.²⁰⁷

118. Heilig vaatwerk dient door de priester te worden gezegend volgens de in de liturgische boeken voorgeschreven riten alvorens gebruikt te worden.²⁰⁸ Het is prijzenswaardig, indien de zegening geschiedt door de diocesane bisschop, die zal beoordelen of het vaatwerk geschikt is voor het gebruik waarvoor het wordt bestemd.

119. Wanneer de priester na het uitdelen van de communie naar het altaar is teruggekeerd, reinigt hij, staande aan het altaar of bij de credens, de pateen of de ciborie (pyxis, hostieschaal) boven de kelk, vervolgens reinigt hij de kelk overeenkomstig de voorschriften van het missaal en veegt hij de kelk schoon met het kelkdoekje. Waar een diaken aanwezig is, keert deze met de priester terug naar het altaar en reinigt hij het vaatwerk. Het is echter geoorloofd om het te reinigen vaatwerk – vooral als het veel is – op passende wijze bedekt achter te laten op het altaar of op de credens staande op het corporale; dit kan dan onmiddellijk na de

mis, na de wegzending van het volk, door de priester of de diaken worden gereinigd. Eveneens helpt een officieel aangestelde acoliet de priester of de diaken bij het reinigen en het in orde brengen van het heilig vaatwerk bij het altaar of bij de credens. Bij afwezigheid van een diaken brengt een officieel aangestelde acoliet het heilig vaatwerk naar de credens en daar reinigt hij het op de gebruikelijke wijze en veegt het schoon en brengt het in orde.²⁰⁹

120. De herders dienen ervoor te zorgen dat het altaarlinnen, en vooral het linnen waarop de heilige gedaanten zullen worden geplaatst, altijd wordt schoongehouden en volgens de overgeleverde gewoonten vrij vaak wordt gewassen. Het is prijzenswaardig dat het zó gebeurt, dat het water van de eerste wasbeurt, die met de hand dient te gebeuren, in een heilig putje (sacrarium) van de kerk of op een passende plaats op de grond wordt uitgoten. Hierna kan opnieuw een wasbeurt plaatsvinden op de gebruikelijke wijze.

4. De liturgische gewaden

121. “De verschillende kleuren van de heilige gewaden hebben tot doel enerzijds het eigene van de te vieren geloofsmysterie, anderzijds de betekenis van het christelijke leven, dat zich ontwikkelt in de loop van het liturgisch jaar, ook naar buiten doeltreffender tot uitdrukking te brengen.”²¹⁰ Echter, de verscheidenheid “van taken in de viering van de heilige liturgie wordt naar buiten gemanifesteerd door de verscheidenheid van de liturgische gewaden. Deze liturgische gewaden behoren ook bij te dragen aan de luister van de heilige handeling.”²¹¹

122. “De albe dient rond het middel met een singel bijeengehouden te worden, tenzij zij van zo’n snit is dat zij ook zonder singel goed om het lichaam valt. Alvorens de albe aan te doen moet men een amict omdoen, indien de albe de gewone kleding rond de hals niet bedekt.”²¹²

123. “Voor de mis of andere heilige handelingen die direct verbonden worden met de mis, is het kazuifel het eigen gewaad van de celebrerende priester, tenzij iets anders voorgeschreven is; het kazuifel moet over de albe en de stoel gedragen worden.”²¹³ Eveneens dient de priester die het kazuifel volgens de rubrieken aantrekt, niet na te laten de stoel aan te doen. Alle ordinarii dienen erop toe te zien dat ieder tegengesteld gebruik wordt uitgeroed.

124. In het Romeins Missaal wordt de mogelijkheid gegeven dat de priesters die de mis conceleberen – met uitzondering van de hoofdcelebrant, die altijd een kazuifel dient aan te trekken van de voorgeschreven kleur – om een gerechtvaardigde reden (bijvoorbeeld vanwege het vrij grote aantal concelebranten en vanwege gebrek aan paramenten) “het kazuifel weglaten en een stoel over de albe dragen”.²¹⁴ Waar men een dergelijk gebrek van tevoren ziet aankomen, dient men zoveel mogelijk hierin te voorzien. De concelebranten – behalve de hoofdcelebrant – kunnen vanwege de noodzaak een wit kazuifel aantrekken. Voor het overige dienen de normen van de liturgische boeken in acht te worden genomen.

125. Het eigen gewaad van de diaken is de dalmatiek, die over de albe en stoel gedragen moet worden. Om een mooie traditie van de Kerk te handhaven is het prijzenswaardig geen gebruik te maken

van de mogelijkheid de dalmatiek uit te laten.²¹⁵

126. Afkeurenswaardig is het misbruik dat gewijde bedienaren de heilige mis, ook wanneer er slechts één bedienaar aan deelneemt, in strijd met de voorschriften van de liturgische boeken zonder heilige gewaden vieren of alleen maar een stoel gebruiken over een monastieke kovel of het gemeenschappelijk habijt van kloosterlingen of over de gewone kleding.²¹⁶ De ordinarii dienen ervoor te zorgen dat dergelijke misbruiken zo spoedig mogelijk worden gecorrigeerd en dat in alle kerken en kapellen die onder hun jurisdictie vallen, een passende hoeveelheid liturgische gewaden aanwezig is die naar de normen zijn vervaardigd.

127. In de liturgische boeken wordt het bijzondere verlot gegeven om op plechtigere dagen feestelijke of rijker versierde heilige gewaden te nemen, ook al hebben die niet de kleur van de dag.²¹⁷ Dit verlot is er in het bijzonder op gericht om gewaden die vele jaren geleden zijn vervaardigd, te bewaren vanwege het erfgoed van de Kerk, maar wordt op oneigenlijke wijze uitgebreid tot vernieuwingen, zodat met verlies van overgeleverde gebruiken vormen en kleuren worden gebruikt naar de voorkeur van individuen en zodat de betekenis van deze norm verloren gaat ten nadele van de traditie. Bij gelegenheid van een feestdag kunnen heilige gewaden met een gouden of zilveren kleur eventueel de gewaden met verschillende kleuren vervangen, niet echter die welke paars of zwart zijn.

128. De heilige mis en andere liturgische vieringen die een handelen zijn van Christus en het hiërarchisch opgebouwde volk van God, dienen zo geordend te zijn

dat de gewijde bedienaren en de lekenge-
lovingen daaraan deelnemen – ieder dui-
delijk naar zijn staat. Het verdient derhal-
ve de voorkeur dat “priesters die bij een
Eucharistieviering aanwezig zijn, de taak
die aan hun wijding eigen is, op de ge-
bruikelijke wijze uitoefenen – tenzij zij
om een gerechtvaardigde reden veront-
schuldigd zijn – en daarom als concele-
branten deelnemen, gekleed in de liturgi-
sche gewaden. Anders dragen zij het ei-
gen koorgewaad of een superplie over de
toog.”²¹⁸ Met uitzondering van de geval-
len waarin er een redelijke grond voor is,
past het niet dat zij qua uiterlijk als le-
kengelovigen aan de mis deelnemen.

Hoofdstuk VI

Het bewaren van de allerheiligste Eucharistie en de verering ervan buiten de mis

1. Het bewaren van de allerheiligste Eucharistie

129. “De viering van de Eucharistie in het
misoffer is werkelijk de oorsprong en het
doel van de eredienst die buiten de mis
aan de Eucharistie wordt betoond. De hei-
lige gedaanten worden na de mis vooral
daarom bewaard, opdat de gelovigen die
niet in de gelegenheid zijn de mis bij te
wonen, vooral zieken en ouden van da-
gen, zich door de sacramentele communie
kunnen verenigen met Christus en zijn
offer, dat in de mis wordt gebracht.”²¹⁹ Dit
bewaren maakt bovendien ook de ge-
woonte mogelijk om een zo groot sacra-
ment te aanbidden en daaraan de ere-
dienst te bewijzen die God toekomt. Der-
halve dienen niet alleen vormen van pri-

vé-aanbidding ten zeerste te worden be-
vorderd, maar ook de vormen van publie-
ke en gemeenschappelijke aanbidding die
door de Kerk zelf zijn ingesteld of goed-
gekeurd.²²⁰

130. “Naar gelang de structuur van elke
kerk en overeenkomstig de wettige plaat-
selijke gewoonten moet men het allerhei-
ligste sacrament bewaren in een taberna-
kel in een gedeelte van de kerk dat voor-
naam is, onderscheiden, in het oog val-
lend, met luister versierd,” en ook “ge-
schikt voor gebed” wegens de rust van de
plaats, de ruimte vóór het tabernakel,
evenals de hoeveelheid banken of zit-
plaatsen en knielbanken.²²¹ Bovendien
dient nauwkeurig te worden gelet op alle
voorschriften van de liturgische boeken
en op de norm van het recht,²²² vooral om
het gevaar van profanatie te vermijden.²²³

131. Afgezien van de voorschriften van
can. 934 § 1 is het verboden het allerhei-
ligste sacrament te bewaren op een plaats
die niet valt onder het zekere gezag van
de diocesane bisschop of waar gevaar
voor profanatie bestaat. Waar dit het ge-
val is, dient de diocesane bisschop de
reeds toegestane mogelijkheid om de Eu-
charistie te bewaren onmiddellijk te her-
roepen.²²⁴

132. Niemand mag de allerheiligste Eu-
charistie meenemen naar huis of naar een
andere plaats in strijd met de normen van
het recht. Men dient bovendien te allen
tijde voor ogen te houden dat het wegne-
men of bij zich houden voor een heilig-
schennend doel of het wegwerpen van
geconsacreerde gedaanten zware misdrij-
ven zijn, waarvan de absolutie is voorbe-
houden aan de Congregatie voor de Ge-
loofsleer.²²⁵

133. De priester of de diaken of de buitengewone bedienaar die bij afwezigheid of verhinderd van de gewone bedienaar de allerheiligste Eucharistie meeneemt om een zieke de communie te brengen, dient langs een zo rechtstreeks mogelijke weg vanaf de plaats waar het sacrament wordt bewaard, naar de verblijfplaats van de zieke te gaan met het achterwege laten van iedere profane bezigheid, opdat elk gevaar van profanatie wordt vermeden en de grootste eerbied voor het Lichaam van Christus in acht wordt genomen. Bovendien moet de ordening van de ziekencommunie, zoals die in het Rituale Romanum is voorgeschreven, te allen tijde in acht worden genomen.²²⁶

2. Enkele vormen van verering van de allerheiligste Eucharistie buiten de mis

134. “De verering van de Eucharistie buiten het misoffer is van onschatbare waarde voor het leven van de Kerk. Deze verering is nauw verbonden met de viering van het eucharistisch offer.”²²⁷ Derhalve dient ten eerste te worden aangedrongen zowel op de publieke als de privé-vroomheid jegens de allerheiligste Eucharistie ook buiten de mis, aangezien daarin Christus, die waarlijk en werkelijk tegenwoordig is en die “de Hogepriester van het toekomstig heil”²²⁸ en de Verlosser van de hele wereld is, door de gelovigen met aanbidding wordt vereerd.²²⁹ “Het is de taak van de gewijde herders ook door het getuigenis van hun leven de eucharistische verering en vooral de uitstelling van het allerheiligste sacrament te ondersteunen, evenals het aanbeddend verblijven vóór Christus die aanwezig is in de eucharistische gedaanten.”²³⁰

135. De gelovigen “zullen niet nalaten soms een bezoek te brengen aan het allerheiligste sacrament, aangezien dit jegens Christus de Heer, die daarin aanwezig is, niet alleen een bewijs is van dankbaarheid, maar ook een onderpand van liefde en een dienst van verplichte aanbidding”.²³¹ De beschouwing immers van Jezus, die in het allerheiligste sacrament tegenwoordig is, als communie van begeerte verenigt de gelovige zeer met Christus, zoals uit het voorbeeld van zoveel heiligen duidelijk wordt:²³² “Als geen ernstige reden dit in de weg staat, dient de kerk waar de allerheiligste Eucharistie bewaard wordt, dagelijks tenminste enkele uren voor de gelovigen toegankelijk te zijn, opdat ze zich bij het allerheiligste sacrament aan het gebed kunnen wijden.”²³³

136. De ordinaris dient de korte, de verlengde of als het ware voortdurende eucharistische aanbidding met het toegestroomde volk ten eerste te bevorderen. In de afgelopen jaren neemt immers op zoveel “plaatsen de aanbidding van het allerheiligste sacrament dagelijks een grote plaats in en wordt een onuitputtelijke bron van heiligheid”, hoewel er ook plaatsen zijn “waar men een bijna gehele verwaarlozing van de eredienst van de eucharistische aanbidding constateert”.²³⁴

137. De uitstelling van de allerheiligste Eucharistie dient steeds te geschieden volgens de voorschriften van de liturgische boeken.²³⁵ Ook dient het bidden van de rozenkrans vóór het bewaarde of uitgestelde allerheiligste sacrament niet uitgesloten te worden, als een gebed dat bewonderenswaardig is “in zijn eenvoud en ook in zijn diepte”.²³⁶ Vooral wanneer er uitstelling is, dient de aard van dit gebed echter belicht te worden als een over-

weging van het mysterie van het leven van Christus de Verlosser en van het heilsbesluit van de almachtige Vader, vooral door het gebruik van lezingen uit de heilige Schrift.²³⁷

138. Het uitgestelde allerheiligste sacrament mag evenwel nooit zonder voldoende bewaking blijven, zelfs niet voor een zeer korte tijd. Daarom dient ervoor gezorgd te worden dat op de vastgestelde tijden altijd tenminste enkele christengelovigen aanwezig zijn, die elkaar afwisselen.

139. Waar de diocesane bisschop gewijde bedienaren heeft of andere personen die hiervoor zijn aangewezen, hebben de gelovigen het recht dikwijls het allerheiligste sacrament ter aanbidding te bezoeken en tenminste enkele malen in de loop van het jaar deel te nemen aan de aanbidding van de uitgestelde allerheiligste Eucharistie.

140. Het is zeer aan te bevelen dat in steden en minstens de grotere steden de diocesane bisschop een kerkgebouw aanwijst voor de altijddurende aanbidding; daarin dient regelmatig – zo mogelijk zelfs dagelijks – de heilige mis te worden gevierd, waarbij dan de uitstelling absoluut onderbroken dient te worden, zolang als de mis duurt.²³⁸ Het is passend dat in de mis die onmiddellijk aan de tijd van de aanbidding voorafgaat, de hostie die ter aanbidding uitgesteld zal worden, wordt geconsacreerd en na de communie in de monstrans op het altaar wordt geplaatst.²³⁹

141. De diocesane bisschop dient het recht van de christengelovigen te erkennen en naar vermogen te bevorderen om broederschappen of verenigingen te vor-

men ook voor een nagenoeg voortdurende aanbidding. Telkens als dergelijke verenigingen een internationaal karakter hebben, komt het aan de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten toe om deze op te richten of hun statuten goed te keuren.²⁴⁰

3. Processies en eucharistische congressen

142. “Het is aan de diocesane bisschop ten aanzien van processies richtlijnen te bepalen, waarin zorg gedragen wordt in de deelneming hieraan en het waardig verloop ervan,”²⁴¹ en de aanbidding van de gelovigen te bevorderen.

143. “Waar het naar het oordeel van de diocesane bisschop mogelijk is, houde men, vooral op het feest van het Lichaam en Bloed van Christus, een processie langs openbare wegen, als publieke uiting van verering voor de allerheiligste Eucharistie,”²⁴² omdat de godvruchtige “deelname van de gelovigen aan de eucharistische processie op het hoogfeest van het Lichaam en Bloed van Christus (Sacramentsdag) een genade is van de Heer die alle deelnemers jaarlijks met grote vreugde vervult.”²⁴³

144. Hoewel dit op sommige plaatsen niet kan worden gedaan, mag de traditie van het houden van de eucharistische processies toch niet verloren gaan. Veeleer dient er naar nieuwe wijzen te worden gezocht om deze in de huidige omstandigheden te houden, bijvoorbeeld bij heiligdommen, op plaatsen die de Kerk toebehoren, of met toestemming van het burgerlijk gezag in parken.

145. Veel belang dient er te worden gehecht aan het pastorale nut van eucharistische congressen, die “een waar teken van geloof en liefde moeten zijn”.²⁴⁴ Zij dienen zorgvuldig te worden voorbereid en volgens de statuten te worden gehouden,²⁴⁵ opdat de christengelovigen de heilige geheimen van het Lichaam en Bloed van Gods Zoon met zo grote eerbied en waardigheid vieren, dat zij de vrucht van de verlossing voortdurend in zich ervaren.²⁴⁶

Hoofdstuk VII

Buitengewone taken van lekenge- loovigen

146. Het ambtelijk priesterschap kan volstrekt niet worden vervangen. Als er immers in een gemeenschap een priester ontbreekt, dan mist deze gemeenschap de uitoefening van de sacramentele taak van Christus, het Hoofd en de Herder, hetgeen behoort tot het wezen zelf van het leven van de gemeenschap.²⁴⁷ Immers, “de bedienaar die in de persoon van Christus het sacrament van de Eucharistie kan voltrekken, is alleen de geldig gewijde priester”.²⁴⁸

147. Waar de nood van de Kerk zulks evenwel wenselijk maakt, kunnen bij gebrek aan gewijde bedienaren christengelovige leken volgens het recht enkele liturgische taken vervullen.²⁴⁹ Dergelijke gelovigen worden geroepen en bestemd om, gesteund door de genade des Heren, bepaalde zwaardere of lichtere taken op zich te nemen. Zeer vele christengelovige leken hebben zich vol vreugde reeds aan dit dienstwerk gegeven en doen dit nog, vooral in de missiegebieden, waar de Kerk

nog klein van omvang is of verkeert in omstandigheden van vervolging,²⁵⁰ maar ook in andere streken die lijden onder een gebrek aan priesters en diakens.

148. Vooral groot belang dient te worden gehecht aan de vorming van catechisten, die onder veel inspanningen een bijzondere en volstrekt noodzakelijke bijdrage hebben geleverd en nog leveren aan de verspreiding van het geloof en van de Kerk.²⁵¹

149. In sommige bisdommen die al langer zijn geëvangeliseerd, zijn vrij recent christengelovige leken als zogenoemde ‘pastorale werk(st)ers/assistenten’ aange-steld, van wie zeer velen ongetwijfeld het welzijn van de Kerk hebben bevorderd door het pastorale handelen van de bis-schop, de priesters en de diakens te verge-makkelijken. Toch dient ervoor te worden gewaakt dat het profiel van deze taak te zeer wordt gelijkgesteld aan dat van het pastorale ambt van de clerici. Er dient na-melijk voor te worden gezorgd dat ‘pas-torale werk(st)ers/assistenten’ zich geen taken toe-eigenen die eigenlijk behoren tot het ambt van de gewijde bedienaren.

150. De pastorale werk(st)er/assistent dient zijn werkzaamheid erop te richten dat het dienstwerk van priesters en dia-kens wordt vergemakkelijkt, roepingen tot het priesterschap en diaconaat worden opgewekt en in iedere gemeenschap christengelovige leken volgens het recht zorgvuldig worden voorbereid op de ver-schillende liturgische taken naar de ver-scheidenheid van de genadegaven (cha-rismata).

151. Alleen wanneer het werkelijk nood-zakelijk is, dient men bij de viering van de liturgie zijn toevlucht te nemen tot de

hulp van buitengewone bedienaren. Deze hulp is er immers volstrekt niet op gericht om een meer volledige deelname van de leken te bewerkstelligen, maar zij is van nature aanvullend en voorlopig.²⁵² Waar men bovendien uit noodzaak zijn toevlucht neemt tot taken van buitengewone bedienaren, dienen de bijzondere en dringende voorbeden te worden vermeerderd dat de Heer spoedig een priester zendt voor de dienst in de gemeenschap en overvloedig roepingen wekt voor de heilige wijdingen.²⁵³

152. Deze louter supplementaire taken mogen echter niet een aanleiding zijn om het ambt zelf van de priesters te vervormen, zodat er door deze laatsten een verwaarlozing plaats vindt van de viering van de heilige mis voor het aan hen toevertrouwde volk, of van de persoonlijke zorg voor de zieken of van het dopen van kinderen of het assisteren bij huwelijken of het vieren van een christelijke uitvaart, hetgeen op de eerste plaats aan de priesters toekomt, daarin geholpen door de diakens. Derhalve mag het nooit gebeuren dat in parochies priesters de beurt van de pastorale dienst zonder onderscheid afwisselen met diakens of leken, want zo ontstaat er verwarring over het specifieke van eenieder.

153. Bovendien is het leken nooit geoorloofd zich de taak of de kleding van een diaken of priester toe te eigenen of andere gelijkaardige kleding.

1. De buitengewone bedienaar van de heilige communie

154. Zoals reeds is vermeld, is “de bedienaar, die in de persoon van Christus het sacrament van de Eucharistie kan vol-

trekken, alleen de geldig gewijde priester”.²⁵⁴ Derhalve heeft de uitdrukking ‘bedienaar van de Eucharistie’ nu juist alleen betrekking op de priester. Eveneens op grond van hun heilige wijding zijn de bisschop, de priester en de diakens de gewone bedienaren van de heilige communie;²⁵⁵ hun komt het derhalve toe in de viering van de heilige mis de heilige communie te geven aan de christengelovige leken. Zo moet op de juiste wijze en ten volle hun ambtelijk dienstwerk in de Kerk duidelijk worden en moet het teken van het sacrament zijn vervulling krijgen.

155. Behalve de gewone bedienaren bestaat er ook nog de officieel aangestelde acoliet, die wat instelling betreft, een buitengewone bedienaar is van de heilige communie, ook buiten de viering van de mis. Als bovendien werkelijk noodzakelijke redenen dit wenselijk maken, kan hiervoor door de diocesane bisschop volgens het recht²⁵⁶ ook een andere christengelovige leek als buitengewone bedienaar worden aangewezen ‘ad actum’ (voor de gelegenheid) of tijdelijk, waarbij de betreffende zegeningsformule wordt gebruikt. Deze handeling van aanwijzing hoeft echter niet noodzakelijkerwijs een liturgische vorm te hebben en, als zij deze heeft, dan mag zij op geen enkele wijze gelijken op de heilige wijding. Tenslotte kan in bijzondere en onverwachte gevallen ‘ad actum’ verlof worden gegeven door de priester die aan het hoofd staat van de Eucharistieviering.²⁵⁷

156. Deze functie dient in strikte zin te worden verstaan overeenkomstig de benaming ervan, dat wil zeggen als buitengewoon bedienaar van de heilige communie, maar niet als ‘bijzondere bedienaar van de heilige communie’ en ook niet als ‘buitengewone bedienaar van de Eucha-

ristie' of 'bijzondere bedienaar van de Eucharistie', benamingen waardoor de betekenis ervan ongepast en oneigenlijk wordt uitgebreid.

157. Als er gewoonlijk een aantal gewijde bedienaren aanwezig is dat ook voldoende is voor het uitdelen van de heilige communie, dan kunnen er geen buitengewone bedienaren van de heilige communie worden aangewezen. In dergelijke omstandigheden dienen zij die voor een dergelijk dienstwerk zijn aangewezen, dit niet uit te oefenen. Afkeurenswaardig is het gebruik van priesters die, hoewel zij zelf bij de viering aanwezig zijn, zich toch onthouden van het uitdelen van de communie en deze taak aan leken toevertrouwen.²⁵⁸

158. Een buitengewone bedienaar van de heilige communie kan immers alleen maar de communie uitdelen, wanneer geen priester of diaken aanwezig is, wanneer een priester door een zwakke gezondheid of door ouderdom of om een andere werkelijke reden is verhinderd, of wanneer het aantal gelovigen dat te communie gaat, zo groot is dat de viering zelf van de mis uitzonderlijk lang zou duren.²⁵⁹ Dit dient echter zo verstaan te worden dat een korte verlenging een absoluut onvoldoende reden is rekening houdend met de omstandigheden en de cultuur van de plaats.

159. Het is een buitengewoon bedienaar van de heilige communie nooit geoorloofd iemand anders aan te wijzen om de Eucharistie uit te delen (bijvoorbeeld de ouder of echtgenoot/echtgenote of het kind van een zieke communicant).

160. De diocesane bisschop dient in dezen de praktijk van de afgelopen jaren

opnieuw te overwegen en deze, waar nodig, te corrigeren of nader te bepalen. Waar vanwege een werkelijke noodzaak dergelijke buitengewone bedienaren op grote schaal worden aangewezen, dient de diocesane bisschop bijzondere normen uit te vaardigen waarmee hij – met de traditie van de Kerk voor ogen – volgens het recht bepaalt hoe deze taak dient te worden uitgeoefend.

2. De prediking

161. Zoals reeds is gezegd, is de homilie op grond van haar belang en haar aard gedurende de mis voorbehouden aan de priester of de diaken.²⁶⁰ Wat de andere vormen van prediking betreft, kunnen – als in bijzondere omstandigheden de noodzaak dit vereist of dit in bijzondere gevallen nuttig is – christengelovige leken volgens het recht toegelaten worden tot het preken in de kerk of in een kapel buiten de mis.²⁶¹ Dit kan alleen geschieden vanwege het geringe aantal gewijde bedienaren op sommige plaatsen om hen te vervangen en dit mag van een strikt uitzonderlijk geval geen gewone aangelegenheid worden en dient ook niet te worden verstaan als een authentieke bevordering van de lekenstaat.²⁶² Bovendien dienen allen zich te herinneren dat de bevoegdheid om dit toe te staan toekomt aan de plaatselijke ordinariï en niet aan anderen, zelfs niet aan priesters of diakens, en wel 'ad actum' (voor de gelegenheid).

3. Bijzondere vieringen die bij afwezigheid van een priester plaatsvinden

162. De Kerk komt op de dag die 'dag des Heren' wordt genoemd, trouw in eenheid

samen om de verrijzenis van de Heer en het hele paasmysterie te gedenken vooral door de viering van de mis.²⁶³ Immers, “geen enkele christelijke gemeenschap wordt opgebouwd, als zij niet haar oorsprong en middelpunt heeft in de viering van de allerheiligste Eucharistie”.²⁶⁴ Vandaar dat het christenvolk het recht heeft dat de Eucharistie ten behoeve van het volk wordt gevierd op de zondag, op verplichte feestdagen en andere grote feestdagen en zoveel mogelijk ook dagelijks. Waar het moeilijk is op zondag in de parochiekerk of in een andere gemeenschap van christengelovigen de mis te vieren, dient de diocesane bisschop daarom samen met zijn presbyterium voor de passende middelen en maatregelen te zorgen.²⁶⁵ Onder deze oplossingen zullen de belangrijkste zijn dat hiervoor een beroep wordt gedaan op andere priesters of dat de gelovigen om deel te nemen aan het eucharistisch mysterie gaan naar de kerk van een naburige plaats.²⁶⁶

163. Alle priesters aan wie het priesterschap en de Eucharistie zijn toevertrouwd “voor” de anderen,²⁶⁷ dienen zich te herinneren dat zij de taak hebben alle gelovigen gelegenheid te bieden om te voldoen aan het voorschrift deel te nemen aan de mis op zondag.²⁶⁸ Van hun kant hebben de lekgelovigen het recht dat geen enkele priester, tenzij het werkelijk onmogelijk is, ooit weigert de mis ten behoeve van het volk te vieren ofwel dat deze mis door een andere priester wordt gevierd, als het volk anders niet kan voldoen aan het voorschrift om deel te nemen aan de mis op zondag en op andere vastgestelde dagen.

164. “Indien bij het ontbreken van een gewijde bedienaar of om een andere ernstige reden de deelname aan de Eucharis-

tieviering onmogelijk is,”²⁶⁹ heeft het christenvolk het recht dat de diocesane bisschop naar vermogen ervoor zorgt dat een viering wordt gehouden voor de gemeenschap zelf op de zondag onder zijn gezag en overeenkomstig de bepalingen van de Kerk. Toch dienen dergelijke bijzondere zondagsvieringen altijd als volstrekt buitengewoon te worden beschouwd. “Het dient dus de zorg te zijn van allen,” diakens of christengelovige leken aan wie door de diocesane bisschop een taak bij dergelijke vieringen wordt toegekend, “een ware ‘honger’ naar de Eucharistie op te wekken, om te bewerken dat geen gelegenheid achterwege gelaten wordt om de mis te vieren, waarbij – als de gelegenheid zich voordoet – ook gebruik gemaakt wordt van de diensten van iedere priester aan wie door het kerkelijk recht het vieren van de mis niet is ontzegd”.²⁷⁰

165. Zorgvuldig dient iedere verwarring tussen dergelijke samenkomsten en een Eucharistieviering te worden vermeden.²⁷¹ De diocesane bisschoppen dienen derhalve met wijsheid vast te stellen of bij deze samenkomsten de heilige communie moet worden uitgereikt. Het is passend dat dit vanwege de bredere coördinatie wordt bepaald in de Bisschoppenconferentie, opdat dit na goedkeuring van de besluiten door de Apostolische Stoel via de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten ten uitvoer wordt gebracht. Bovendien zal er – bij afwezigheid van zowel een priester als een diaken – de voorkeur aan moeten worden gegeven dat verschillende taken onder meer gelovigen worden verdeeld, dan dat slechts één enkele lekgelovige de hele viering leidt. Het past echter nooit te zeggen dat een lekgelovige in de viering ‘voorgaat’ of de viering ‘voorzit’.

166. Eveneens dient de diocesane bisschop, aan wie dit alleen toekomt, niet gemakkelijk toe te staan dat dergelijke vieringen, vooral als daarin ook de heilige communie wordt uitgereikt, plaatsvinden op wekdagen en vooral op plaatsen waar op de voorafgaande zondag een mis kon worden gevierd of op de volgende zondag gevierd zal kunnen worden. Van de priesters wordt daarom met klem gevraagd dat zij dagelijks naar vermogen voor het volk een heilige mis vieren in een van de hun toevertrouwde kerken.

167. “Zo mag niemand denken dat men de zondagsmis kan vervangen door oecumenische vieringen van het woord of gemeenschappelijke gebedsdiensten met christenen die tot ... kerkelijke gemeenschappen behoren, of zelfs door deelname aan hun liturgische diensten.”²⁷² Indien echter de diocesane bisschop bij een dringende noodzaak de deelname van katholieken ‘ad actum’ (voor de gelegenheid) toestaat, dan dienen de herders ervoor te zorgen dat er onder de katholieke gelovigen geen verwarring ontstaat over de noodzaak om ook in deze omstandigheden op een ander uur van de dag aan de voorgeschreven mis deel te nemen.²⁷³

4. Zij die uit de clericale staat zijn weggezonden

168. “Een clericus die de clericale staat volgens het recht verliest,” “is het uitoefenen van de wijdingsmacht verboden”.²⁷⁴ Het is hem derhalve niet geoorloofd onder enig voorwendsel de sacramenten te vieren, behalve slechts in het door het recht bepaalde uitzonderingsgeval,²⁷⁵ noch is het christengelovigen geoorloofd voor een viering hun toevlucht tot hem te nemen, omdat de gerechtvaardigde reden

die dit overeenkomstig de norm van can. 1335 zou toestaan, niet aanwezig is.²⁷⁶ Bovendien mogen deze mannen ook niet de homilie houden²⁷⁷ en nooit een taak of functie in de viering van de heilige liturgie op zich nemen, opdat er geen verwarring onder de christengelovigen ontstaat en opdat de waarheid niet wordt verduisterd.

Hoofdstuk VIII

Middelen en maatregelen tot herstel

169. Waar bij de viering van de heilige liturgie een misbruik wordt gepleegd, wordt dit gezien als een werkelijke vervalsing van de katholieke liturgie. De heilige Thomas heeft dan ook geschreven “dat hij die namens de Kerk God eer bewijst tegen de wijze in die door de Kerk op goddelijk gezag is bepaald en die in de Kerk gebruikelijk is, de ondeugd van de vervalsing begaat”.²⁷⁸

170. Om een middel tegen dergelijke misbruiken te geven is “de bijbelse en liturgische vorming van het volk van God, van de herders en van de gelovigen het meest dringend noodzakelijk”,²⁷⁹ zodat het geloof van de Kerk en de discipline met betrekking tot de heilige liturgie op de juiste wijze worden gepresenteerd en begrepen. Waar misbruiken toch blijven bestaan, dient men over te gaan tot de bescherming van het geestelijk erfgoed en van de rechten van de Kerk overeenkomstig de norm van het recht met gebruikmaking van alle wettelijke middelen.

171. Onder verschillende misbruiken bestaan er die objectief zwaardere misdrijven of ernstige aangelegenheden zijn,

alsook andere die niet minder zorgvuldig dienen te worden vermeden en gecorrigeerd. Met dit alles voor ogen, dat vooral in hoofdstuk I van deze instructie wordt behandeld, dient er nog op het volgende te worden gelet.

1. De zwaardere misdrijven

172. Zwaardere misdrijven tegen de heiligheid van het allerverhevenste offer en sacrament van de Eucharistie dienen te worden behandeld overeenkomstig de “Normen betreffende de zwaardere misdrijven die aan de Congregatie voor de Geloofsleer zijn voorbehouden”,²⁸⁰ namelijk:

- a) het wegnemen of bij zich houden voor een heiligschennend doel, of het wegwerpen van het geconsacreerd brood of de geconsacreerde wijn;²⁸¹
- b) het wagen van de liturgische handeling van het eucharistisch offer of het voorwenden daarvan;²⁸²
- c) de verboden concelebratie van het eucharistisch offer samen met bedienaren van kerkelijke gemeenschappen die de apostolische successie niet kennen en ook de sacramentele waardigheid van de priesterwijding niet erkennen;²⁸³
- d) het consacreren voor een heiligschennend doel van één materie zonder de andere in de Eucharistieviering, of ook van elk van beide buiten de Eucharistieviering.²⁸⁴

2. Ernstige aangelegenheden

173. Hoewel een oordeel over de ernst van een feit dient te worden gegeven overeenkomstig de gemeenschappelijke leer van de Kerk en de door haar vastgestelde normen, dient te allen tijde objec-

tief als een ernstige aangelegenheid beschouwd te worden hetgeen de geldigheid en de waardigheid van de allerheiligste Eucharistie in gevaar brengt, namelijk alles wat in strijd is met hetgeen hierboven in de nrs. 48-52, 56, 76-77, 79, 91-92, 94, 96, 101-102, 104, 106, 109, 111, 115, 117, 126, 131-133, 138, 153 en 168 wordt belicht. Bovendien moet aandacht worden geschonken aan de andere voorschriften van het Wetboek van Canoniek Recht en in het bijzonder aan hetgeen wordt bepaald in de canones 1364, 1369, 1373, 1376, 1380, 1384, 1385, 1386 en 1398.

3. Andere misbruiken

174. Bovendien mogen die handelingen die worden gepleegd tegen al het andere waarvan elders sprake is in deze instructie of in de rechtelijk vastgestelde normen, niet lichtzinnig worden opgevat, maar zij dienen te worden gerekend tot de andere misbruiken die zorgvuldig dienen te worden vermeden en gecorrigeerd.

175. Wat in deze instructie wordt uiteengezet, refereert, zoals duidelijk is, geenszins aan alle schendingen tegen de Kerk en haar discipline, die in de canones, in de liturgische wetten en in andere normen van de Kerk vanwege de leer van het Leergezag of de gezonde traditie worden bepaald. Waar kwaad is gepleegd, dient dit te worden gecorrigeerd volgens het recht.

4. De diocesane bisschop

176. De diocesane bisschop “dient, omdat hij de voornaamste uitdeler is van Gods mysteries, zich er voortdurend op toe te leggen dat de christengelovigen die aan

zijn zorg toevertrouwd zijn, door de viering van de sacramenten groeien in genade en dat zij het paasmysterie leren kennen en beleven”.²⁸⁵ Het komt hem toe, “binnen de grenzen van zijn bevoegdheid, normen op liturgisch gebied te geven waaraan allen gehouden zijn”.²⁸⁶

177. “Omdat de bisschop de eenheid van de Kerk als geheel moet beschermen, is hij gehouden de gemeenschappelijke discipline van de gehele Kerk te bevorderen en daarom het onderhouden van alle kerkelijke wetten te urgeren. Hij dient te waken dat er geen misbruiken in de kerkelijke discipline binnensluipen, vooral betreffende de bediening van het woord, de viering van de sacramenten en de sacramentaliën, de eredienst van God en de heiligen.”²⁸⁷

178. Telkens als de plaatselijke ordinaris of de ordinaris van een religieus instituut of van een gemeenschap van apostolisch leven kennis krijgt van een misdrijf of misbruik met betrekking tot de allerheiligste Eucharistie, tenminste met een schijn van waarheid, dient hij daarom zelf of door middel van een andere geschikte clericus een onderzoek in te stellen betreffende de feiten en omstandigheden en betreffende de toerekenbaarheid ervan.

179. Misdrijven tegen het geloof evenals de zwaardere misdrijven, die gepleegd zijn in de viering van de Eucharistie en van de andere sacramenten, dienen zonder uitstel te worden gemeld bij de Congregatie voor de Geloofsleer, die “onderzoekt en, waar nodig, overgaat tot het verklaren of opleggen van canonieke sancties naar de norm van het gemeenschappelijk en eigen recht”.²⁸⁸

180. Anders dient de ordinaris te werk te gaan naar de norm van de heilige canones, waarbij hij, waar dat het geval is, de canonieke straffen toepast en in het bijzonder voor ogen houdt wat is bepaald in can. 1326. Als het ernstige aangelegenheden betreft, dient hij de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten op de hoogte te stellen.

5. De Apostolische Stoel

181. Telkens als de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten kennis krijgt van een misdrijf of misbruik betreffende de allerheiligste Eucharistie, tenminste met een schijn van waarheid, brengt zij de ordinaris hiervan op de hoogte, opdat hij de zaak onderzoekt. Waar de aangelegenheid ernstig blijkt te zijn, dient de ordinaris een exemplaar van de akten over het verrichte onderzoek en, waar dit het geval is, over de opgelegde straf zo spoedig mogelijk aan dit dicasterie te doen toekomen.

182. In moeilijkere gevallen mag de ordinaris omwille van het welzijn van de universele Kerk, waarvoor hij krachtens zijn heilige wijding mede zorg draagt, niet nalaten de zaak te behandelen na voorafgaande raadpleging van de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten. Van haar kant zal deze Congregatie krachtens de haar door de paus van Rome verleende bevoegdheden overeenkomstig het geval de ordinaris bijstaan, waarbij zij hem de noodzakelijke dispensaties verleent²⁸⁹ of instructies of voorschriften doet toekomen die hij nauwkeurig dient op te volgen.

6. Aanklacht met betrekking tot misbruiken op het gebied van de liturgie

183. Op een zeer bijzondere wijze dienen allen te doen wat in hun vermogen ligt om het allerheiligste sacrament van de Eucharistie te beschermen tegen iedere vorm van oneerbiedigheid en vervorming en om alle misbruiken grondig te corrigeren. Dit is zeker voor allen samen en voor ieder individueel de hoogste plicht, en allen zijn gehouden zonder aanzien des persoons dit werk tot stand te brengen.

184. Iedere katholiek – priester, diaken of christengelovige leek – heeft het recht een klacht over een misbruik in de liturgie in te dienen bij de diocesane bisschop of bij de competente ordinaris die rechtens aan hem gelijk is, of bij de Apostolische Stoel op grond van het primaatschap van de paus.²⁹⁰ Het is evenwel passend dat een aanklacht of klacht, voor zover mogelijk, eerst aan de diocesane bisschop wordt voorgelegd. Dit dient echter steeds te gebeuren in waarheid en liefde.

Slotwoord

185. “Tegen de kiemen van de verdeeldheid tussen de mensen, die, zoals uit de dagelijkse ervaring blijkt, door de zonden diep in de natuur zijn geworteld, verzet zich de scheppende kracht van de eenheid van het lichaam van Christus. De Eucharistie bouwt immers de Kerk op en brengt om deze reden zelf de gemeenschap onder de mensen tot stand.”²⁹¹ Daarom hoopt de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten dat ook door een zorgvuldige toepassing van datgene waaraan in deze instructie wordt

herinnerd, de menselijke broosheid de werking van het allerheiligste sacrament van de Eucharistie minder in de weg staat en, nadat aan iedere misvorming en afgekeurd misbruik een einde is gemaakt, op voorspraak van de heilige Maagd Maria, “de eucharistische vrouw”,²⁹² de heilzame aanwezigheid van Christus in het sacrament van zijn Lichaam en Bloed voor alle mensen straalt.

186. Laten alle gelovigen naar vermogen volledig, bewust en actief deelnemen aan de allerheiligste Eucharistie²⁹³ en deze liefdevol vereren in vroomheid en door hun levenswandel. Bisschoppen, priesters en diakens dienen in de uitoefening van hun gewijd ambt te tonen dat zij zich bewust zijn van de waarheid en de getrouwheid van hun handelingen die in de naam van Christus en de Kerk bij de viering van de liturgie worden gesteld. Laat ieder van de gewijde bedienaren zichzelf ook streng ondervragen of hij de rechten van de christengelovige leken in acht neemt, die zichzelf en hun kinderen aan hem toevertrouwen, erop vertrouwend dat zij allen ten behoeve van de gelovigen op de juiste wijze de taken uitoefenen die de Kerk in opdracht van Christus bij de viering van de heilige liturgie wil vervullen.²⁹⁴ Ieder dient zich immers te allen tijde te herinneren dat hij een dienaar is van de heilige liturgie.²⁹⁵

Dit alles geldt ongeacht welke tegengestelde bepalingen ook.

Deze instructie die door de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten in opdracht van paus Johannes Paulus II en in overleg met de Congregatie voor de Geloofsleer is opgesteld, heeft deze paus op 19 maart

2004 goedgekeurd en hij heeft de opdracht gegeven dat deze wordt uitgegeven en terstond wordt nageleefd door allen die het betreft.

Bij de Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten te Rome, 25 maart 2004, op het hoogfeest van de Aankondiging van de Heer.

Franciscus Kard. Arinze
Prefect

+ Dominicus Sorrentino
Aartsbisschop Secretaris

© *Nederlandse vertaling: Beleidssector Liturgie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie / NRL 2004.*

Noten

1. Vgl. Missale Romanum, *Ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum*, editio typica tertia (20 april 2000), Typis Vaticanis 2002, Missa votiva de Dei misericordia, oratio super oblata, 1159.

2. Vgl. 1Kor 11,26; Missale Romanum, *Prex Eucharistica*, acclamatio post consecrationem, 576 (Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie, Eucharistisch gebed, acclamatie na de consecratie, 692); Johannes Paulus II, Encycliek *Ecclesia de Eucharistia* (17 april 2003), 5, 11, 14, 18, in: *Kerkelijke documentatie* 31/4 (2003), 3-39, hier met name p. 5, 8, 9 en 18; vgl. ook *Katholieke informatie* (2003), 46.

3. Vgl. Jes 10,33; 51,22; Missale Romanum, *In sollemnitate Domini nostri Iesu Christi, univrsorum Regis, Praefatio*, 499 (Altaarmissaal, Hoogfeest van Christus, Koning van het heelal, pfaatie, 542-543).

4. Vgl. 1Kor 5,7; Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Decreet over het ambt en het leven van de priesters *Presbyterorum ordinis* (7 december 1965), 5; Johannes Paulus II, Apostolische Exhortatie *Ecclesia in Europa* (28 juni 2003), 75, in: *Kerkelijke documentatie* 31/5-6 (2003), 35.

5. Vgl. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogmatische Constitutie over de Kerk *Lumen gentium* (21 november 1964), 11.

6. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 21.

7. Vgl. *t.a.p.*

8. Vgl. *a.w.*, 52.

9. Vgl. *t.a.p.*

10. *A.w.*, 10.

11. *T.a.p.*; vgl. Johannes Paulus II, Apostolische Brief *Vicesimus quintus annus* (4 december 1988), 12-13, in: *Kerkelijke documentatie* 17/8 (1989), 3-17; vgl. ook Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Constitutie over de heilige liturgie *Sacrosanctum Concilium* (4 december 1963), 48.

12. Missale Romanum, *Prex Eucharistica III*, 588 (Altaarmissaal, eucharistisch gebed III, 705); vgl. 1Kor 12,12-13; Ef 4,4.

13. Vgl. Fil 2,5.

14. *Ecclesia de Eucharistia*, 10.

15. *A.w.*, 6; vgl. Luc 24,31.

16. Vgl. Rom 1,20.
17. Vgl. Missale Romanum, Praefatio I de Passione Domini, 528 (Altaarmissaal, Prefatie I van het lijden des Heren, 635).
18. Vgl. Johannes Paulus II, Encycliek *Veritatis splendor* (6 augustus 1993), 35, in: *Kerkelijke documentatie* 21/9-10 (1993), 3-76; *Katholieke informatie* 24; Homilie gehouden bij Camden Yards, op 9 oktober 1995, 7, in: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II XVII*, 2 (1995), Libreria Editrice Vaticana 1998, 788.
19. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 10.
20. *Sacrosanctum Concilium*, 24; vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, Instructie *Varietates legitimae* (25 januari 1994), 19 en 23, in: *Kerkelijke documentatie* 23/1 (1995), 30-47.
21. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 33.
22. Vgl. De heilige Ireneüs, *Adversus Haereses*, III, 2, in: *SCh.*, 211, 24-31; de heilige Augustinus, *Epistula ad Ianuarium*, 54, I, in: *PL* 33, 200: "Illa autem quae non scripta, sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe servantur, datur intellegi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima auctoritas, commendata atque statuta retineri"; Johannes Paulus II, Encycliek *Redemptoris missio* (7 december 1990), 53-54, in: *Kerkelijke documentatie* 19/1 (1991), 3-62; *Katholieke informatie* 1001, 17; Congregatie voor de Geloofsleer, Brief aan de bisschoppen van de katholieke Kerk over enkele aspecten van de Kerk inzoverre zij gemeenschap is, *Communio notio* (28 mei 1992), 7-10, in: *Kerkelijke documentatie* 20/8 (1992), 11-18; *Varietates legitimae*, 26.
23. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 21.
24. Vgl. Pius XII, Apostolische Constitutie *Sacramentum Ordinis* (30 november 1947), in: *Katholiek Archief* 3 (1948), 169-171; Congregatie voor de Geloofsleer, Verklaring *Inter insigniores* (15 oktober 1976), IV, in: *Archief voor de Kerken* 32 (1977), 283-296; *Analecta bisdom Roermond* 58 (1977), 160-174; *Varietates legitimae*, 25.
25. Vgl. Pius XII, Encycliek *Mediator Dei* (20 november 1947), in: *Katholiek Archief* 2 (1947-1948), 845-898; *Ecclesia Docens*, Hilversum 1948.
26. Vgl. Congregatie voor de Sacramenten en de goddelijke Eredienst, *Inaestimabile donum* (3 april 1980), in: *Archief van de Kerken* 35 (1980), 961-969; *Analecta bisdom Roermond* 61/3 (1980), 12-21; *ICLZ-mededelingen* 43 (1980), 388-397.
27. *Ecclesia de Eucharistia*, 52.
28. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 4, 38; Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Decreet over de oosterse katholieke kerken *Orientalium Ecclesiarum* (21 november 1964), 1, 2, 6; Paulus VI, Apostolische Constitutie *Missale Romanum*, in: *Altaarmissaal*, 9-13; *Missale Romanum*, Institutio Generalis, 399; Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, Instructie *Liturgiam authenticam* (28 maart 2001), 4, in: *Kerkelijke documentatie* 30/7 (2002), 3-4; *Liturgische Documentatie* 1, Zeist 2002, 41.
29. Vgl. *Ecclesia in Europa*, 72.
30. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 23; Ritencongregatie, Instructie *Eucharisticum mysterium* (25 mei 1967), 6, in: *Katholiek Archief* 22 (1967), 755-783; *Ecclesia docens*, Hilversum 1968.
31. Vgl. *Inaestimabile donum*.
32. Vgl. 1Kor 11,17-34; *Ecclesia de Eucharistia*, 52.
33. Vgl. *Wetboek van Canoniek Recht [cic]* (25

januari 1983), can. 1752.

34. *Sacrosanctum Concilium*, 22 § 1. Vgl. *CIC*, can. 838 § 1.

35. *CIC*, can. 331; vgl. *Lumen gentium*, 22.

36. Vgl. *CIC*, can. 838 § 2.

37. Johannes Paulus II, Apostolische Constitutie *Pastor bonus* (28 juni 1988), in: *AAS* 80 (1988), 841-924; hier art. 62, 63, en 66, pp. 876-877.

38. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 52.

39. Vgl. Tweede Vaticaanse Oecumenisch Concilie, Decreet over het herderlijk ambt van de bisschoppen *Christus Dominus* (28 oktober 1965), 15; vgl. ook *Sacrosanctum Concilium*, 41; *CIC*, can. 387.

40. Gebed van de bisschopswijding in de Byzantijnse ritus: *Euchologion to mega*, Romae 1873, 139.

41. Vgl. de heilige Ignatius van Antiochië, *Ad Smyrn.* 8, 1, in: ed. F.X. Funk, I, 282.

42. *Lumen gentium*, 26; vgl. *Eucharisticum mysterium*, 7; vgl. ook Johannes Paulus II, Apostolische Exhortatie *Pastores gregis* (16 oktober 2003), 32-41, in: *Kerkelijke documentatie* 31/9-10 (2003), 3-79).

43. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 41; vgl. de heilige Ignatius van Antiochië, *Ad Magn.* 7; *Ad Philad.* 4; *Ad Smyrn.* 8, in: ed. F.X. Funk, I, 236, 266, 281; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 22; vgl. ook *CIC*, can. 389.

44. *Lumen gentium*, 26.

45. *CIC*, can. 838 § 4.

46. Vgl. Cons. ad exsequ. Const. Lit., *Dubium*, in: *Notitiae* 1 (1965), 254.

47. Vgl. Hand 20,28; *Lumen gentium*, 21 en 27; *Christus Dominus*, 3.

48. Vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst, Instructie *Liturgicae instaurationes* (5 september 1970), in: *AAS* 62 (1970), 694.

49. Vgl. *Lumen gentium*, 21; *Christus Dominus*, 3.

50. Vgl. Caereoniale Episcoporum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum, editio typica (14 september 1984), *Typis Polyglottis Vaticanis* 1985, 10.

51. Vgl. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 387.

52. Vgl. *a.w.*, 22.

53. Vgl. *Liturgicae instaurationes*.

54. *Lumen gentium*, 27; vgl. 2Kor 4,15.

55. Vgl. *CIC*, cann. 397 § 1; 678 § 1.

56. Vgl. *a.w.*, can. 683 § 1.

57. Vgl. *a.w.*, can. 392.

58. Vgl. *Vicesimus quintus annus*, 21; *Sacrosanctum Concilium*, 45-46; *Mediator Dei*.

59. Vgl. *Vicesimus quintus annus*, 20.

60. Vgl. *t.a.p.*

61. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 44; Congregatie voor de Bisschoppen, Brief aan de voorzitters van de Bisschoppenconferenties, gezonden ook in naam van de Congregatie voor de Evangelisatie van de Volken (21 juni 1999), 9, in: *AAS* 91 (1999), 999.

62. Vgl. *Liturgicae instaurationes*, 12.
63. Vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst, *Declarationem circa Preces eucharisticas et experimenta liturgica* (21 maart 1988), in: *Notitiae* 24 (1988), 234-236; *Analecta* voor het aartsbisdom Utrecht 69 (1988), 197-199; *Analecta* van het bisdom Roermond 69 (1988), 53-55; ICLZ-mededelingen 69, 616-617.
64. Vgl. *Varietates legitimae*.
65. Vgl. CIC, can. 838 § 3; Ritencongregatie, Instructie *Inter Oecumenici* (26 september 1964), 31, in: AAS 56 (1964), 883; *Liturgiam authenticam*, 79-80.
66. Vgl. *Presbyterorum ordinis*, 7; Pontificale Romanum, ed. 1962: Ordo consecrationis sacerdotalis, in het Voorwoord; Pontificale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II renovatum, auctoritate Pauli Pp. VI editum, Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum: De Ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum, editio typica altera (29 juni 1989), Typis Polyglottis Vaticanis 1990, cap. II, De Ordin. presbyterorum, Praenotanda, 101.
67. Vgl. De heilige Ignatius van Antiochië, *Ad Philad.* 4, in: ed. F.X. Funk, I, 266; de heilige Cornelius I bij de heilige Cyprianus, *Epist.* 48, 2, in: ed. G. Hartel, III, 2, 610.
68. *Lumen gentium*, 28.
69. *T.a.p.*
70. *Ecclesia de Eucharistia*, 52; vgl. 29.
71. Pontificale Romanum, De Ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum, editio typica altera: *De Ordinatione presbyterorum*, 124; vgl. Missale Romanum, Feria V in Hebdomada Sancta: Ad Missam chrismatis, Renovatio promissionum sacerdotalium, 292 (Altaarmissaal, Donderdag in de Goede Week, Chrisma-mis, Hernieuwing van de beloften van de priesters, 307-309).
72. Vgl. Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio VII (3 maart 1547), Decreet over de sacramenten, can. 13, in: *DS* 1613; *Sacrosanctum Concilium*, 22; *Mediator Dei*, 544, 546-547, 562; CIC, can. 846, § 1; Missale Romanum, Institutio Generalis, 24.
73. De heilige Ambrosius, *De Virginitate*, 48, in: *PL* 16, 278.
74. CIC, can. 528 § 2.
75. *Presbyterorum ordinis*, 5.
76. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 5.
77. *Lumen gentium*, 29; vgl. *Constitutiones Ecclesiae Aegyptiacae*, III, 2, in: ed. F.X. Funk, *Didascalia*, II, 103; *Statuta Ecclesiae Ant.*, 37-41, in: ed. D. Mansi 3, 954.
78. Vgl. Hand 6,3.
79. Vgl. Joh 13,35.
80. Mat 20,28.
81. Luc 22,27.
82. Vgl. Caeremoniale Episcoporum, 9, 23. Vgl. *Lumen gentium*, 29.
83. Vgl. Pontificale Romanum, De Ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum, editio typica altera, cap. III, *De Ordin. diaconorum*, 199.
84. Vgl. 1Tim 3,9.
85. Vgl. Pontificale Romanum, De Ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum, editio typica altera, cap. III, *De Ordin. diaconorum*, 200.

86. *Sacrosanctum Concilium*, 10.
87. Vgl. *a.w.*, 41; *Lumen gentium*, 11; *Presbyterorum ordinis*, 2, 5, 6; *Christus Dominus*, 30; Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Decreet over de oecumene *Unitatis redintegratio* (21 november 1964), 15; *Eucharisticum mysterium*, 3 en 6; *Missale Romanum*, Institutio Generalis, 16.
88. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 26; *Missale Romanum*, Institutio Generalis, 91.
89. 1Petr 2,9; vgl. 2,4-5.
90. *Missale Romanum*, Institutio Generalis, 91; vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 14.
91. *Lumen gentium*, 10.
92. Vgl. De heilige Thomas van Aquino, *Summa Theol.*, III, q. 63, a. 2.
93. Vgl. *Lumen gentium*, 10; vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 28.
94. Vgl. Hand 2,42-47.
95. Vgl. Rom 12,1.
96. Vgl. 1Petr 3,15; 2,4-10.
97. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 12-18; Johannes Paulus II, Brief *Dominicae Cena*e (24 februari 1980), 9, in: *Archief van de Kerken* 35 (1980), 465-488; Belangrijke toespraken en documenten van paus Johannes Paulus II, Roermond 1980, 5, 29-55; Wereldkerkdocumenten, Brussel 1980, 8.
98. *Ecclesia de Eucharistia*, 10.
99. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 30-31.
100. Vgl. *Liturgicae instaurationes*, 1.
101. Vgl. *Missale Romanum*, Feria secunda post Dominica V in Quadragesima, Collecta, 258 (Altaarmissaal, maandag in de vijfde week van de veertigdagentijd, 279).
102. Johannes Paulus II, Apostolische Brief *Novo millennio ineunte* (6 januari 2001), 21, in: *Kerkelijke documentatie* 29/3 (2001), 3-38; vgl. Joh 20,28.
103. Vgl. *Mediator Dei*; vgl. ook *Lumen gentium*, 67; Paulus VI, Apostolische Exhortatie *Marialis cultus* (11 februari 1974), 24, in: *Archief van de Kerken* 29 (1974), 659-696; Roeselare 1975; Amsterdam 1976; Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, *Directorium over volksvroomheid en liturgie* (december 2001), in: *Liturgische documentatie* 2 (Zeist 2003).
104. Vgl. Johannes Paulus II, Apostolische Brief *Rosarium Virginis Mariae* (16 oktober 2002), in: *Kerkelijke documentatie* 30/8 (2002), 3-27; Analecta Bisdom Haarlem 49/2-3 (2002), 41-85).
105. *Mediator Dei*.
106. Vgl. *Varietates legitimae*, 22.
107. Vgl. *Mediator Dei*.
108. *Ecclesia de Eucharistia*, 29; vgl. Vierde Concilie van Lateranen (11-30 november 1215), cap. 1, in: *DS* 802; Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio XXIII (15 juli 1563), Leer en canones over de heilige wijding, cap. 4, in: *DS* 1767-1770; *Mediator Dei*.
109. Vgl. *CC*, can. 230 § 2; vgl. ook *Missale Romanum*, Institutio Generalis, 97.
110. Vgl. *Missale Romanum*, Institutio Generalis, 109.
111. Vgl. Paulus VI, Motu proprio *Ministeria quaedam* (15 augustus 1972), VI-XII, in: *Katho-*

111. *Archief 27* (1972), 951-954; Pontificale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, De institutione lectorum et acolythorum, de admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum, de sacro caelibatu amplectendo, editio typica (3 december 1972), Typis Polyglottis Vaticanis 1973, 10, in: *AAS* 64 (1972), 529-534, hier 532-533 (vgl. Liturgie van de sacramenten en andere kerkelijke vieringen, 9: De wijdingen en aanstellingen); *CIC*, can. 230 § 1; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 98-99, 187-193.
112. Vgl. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 187-190, 193; *CIC*, can. 230 §§ 2-3.
113. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 24; *Inaestimabile donum*, 2 en 18; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 101, 194-198; *CIC*, can. 230 §§ 2-3.
114. Vgl. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 100-107.
115. *A.w.*, 91; vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 28.
116. Vgl. Johannes Paulus II, Toespraak tot de Bisschoppenconferentie van de Antillen (7 mei 2002), 2, in: *AAS* 94 (2002), 575-577; Postsynodale Apostolische Exhortatie *Christifideles laici* (30 december 1988), 23, in: *Kerkelijke documentatie* 17 (1989), 2; *Katholieke informatie*, 13; *Wereldkerkdocumenten*, 19; Congregatie voor de Clerus en andere, Instructie *Ecclesiae de mysterio* (15 augustus 1997), *Theologische principes*, 4, in: *Kerkelijke documentatie* 25/8 (1997), 3-18.
117. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 19.
118. Vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst, Instructie *Immensae caritatis* (29 januari 1973), in: *Katholiek Archief* 26 (1973), 554-559; *ICLZ-mededelingen* 21 (1973), 169-174.
119. Vgl. Ritencongregatie, Instructie *De Musica sacra* (3 september 1958), 93c, in: *AAS* 50 (1958), 656.
120. Vgl. Pauselijke Raad voor de interpretatie van wetsteksten, *Responsio ad propositum dubium* (11 juli 1992), in: *AAS* 86 (1994), 541-542; Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, Brief aan de voorzitters van de Bisschoppenconferenties over het dienstwerk van leken in de liturgie (15 maart 1994), in: *Notitiae* 30 (1994), 333-335, 347-348.
121. Vgl. *Pastor bonus*, 65.
122. Vgl. *Responsio ad propositum dubium* (11 juli 1992); Brief aan de voorzitters van de Bisschoppenconferenties over het dienstwerk van leken in de liturgie (15 maart 1994); Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, Brief aan een bisschop (27 juli 2001), in: *Notitiae* 38 (2002), 46-54.
123. Vgl. *CIC*, can. 924 § 2; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 320.
124. Vgl. Congregatie voor de Regeling van de Sacramenten, Instructie *Dominus Salvator noster* (26 maart 1929), 1, in: *AAS* 21 (1929), 631-642, hier 632.
125. Vgl. *a.w.*, II, in: *AAS* 21 (1929), 635.
126. Vgl. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 321.
127. Vgl. *Luc* 22,18; *CIC*, can. 924 §§ 1, 3; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 322.
128. Vgl. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 323.
129. *Vicesimus quintus annus*, 13.
130. *Inaestimabile donum*, 5.

131. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 28; Missale Romanum, Institutio Generalis, 147; *Liturgicae instaurationes*, 4; *Inaestimabile donum*, 4.
132. Missale Romanum, Institutio Generalis, 32.
133. *A.w.*, 147; vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 28; vgl. ook *Inaestimabile donum*, 4.
134. *Ecclesia de Eucharistia*, 39.
135. Vgl. *Liturgicae instaurationes*, 2b.
136. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 356-362.
137. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 51.
138. Missale Romanum, Institutio Generalis, 57; vgl. *Vicesimus quintus annus*, 13; Congregatie voor de Geloofsleer, Declaratie over de uniciteit en heilzame universaliteit van Jezus Christus en de Kerk *Dominus Iesus* (6 augustus 2000), in: *Kerkelijke documentatie* 28/5 (2000), 3-19.
139. Missale Romanum, Institutio Generalis, 60.
140. Vgl. *a.w.*, 59-60.
141. Vgl. bijv. *Rituale Romanum, ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II renovatum, auctoritate Pauli Pp. VI editum Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum: Ordo celebrandi Matrimonium, editio typica altera* (19 maart 1990), *Typis Polyglottis Vaticanis* 1991, 125 (Orde van dienst voor de liturgische viering van het huwelijk, tweede standaarduitgave, Zeist 1996, 98); *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum: Ordo Unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae, editio typica* (7 december 1972), *Typis Polyglottis Vaticanis* 1972, 72 (De pastorale zorg rond de zieken en de ziekenzalving, Zeist 1986, 56-57).
142. Vgl. *CIC*, can. 767 § 1.
143. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 66; vgl. ook *CIC*, can. 6, §§ 1, 2; en can. 767 § 1; in dezen dienen ook vermeld te worden de voorschriften van *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 3 § 1.
144. Missale Romanum, Institutio Generalis, 66; vgl. ook *CIC*, can. 767 § 1.
145. Vgl. *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 3 § 1; vgl. ook *CIC*, can. 6, §§ 1, 2; Pauselijke Commissie voor een authentieke interpretatie van de *CIC*, *Responsio ad propositum dubium* (20 juni 1987), in: *AAS* 79 (1987), 1249.
146. Vgl. *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 3 § 1.
147. Vgl. Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio XXII (17 september 1562), over het allerheiligste misoffer, cap. 8, in: *DS* 1749; Missale Romanum, Institutio Generalis, 65.
148. Vgl. Johannes Paulus II, Toespraak tot enkele bisschoppen van de Verenigde Staten van Noord-Amerika op bezoek 'ad limina' te Rome (28 mei 1993), 2, in: *AAS* 86 (1994), 330.
149. Vgl. *CIC*, can. 386 § 1.
150. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 73.
151. Vgl. *a.w.*, 154.
152. Vgl. *a.w.*, 82, 154.
153. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 83.
154. Vgl. *Liturgicae instaurationes*, 5.
155. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis,

- lis, 83, 240, 321.
156. Vgl. *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 3 § 2.
157. Vgl. vooral *Institutio generalis de Liturgia Horarum (Getijdenboek. Algemene Inleiding)*, 93-98; *Rituale Romanum, ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum: De Benedictionibus*, editio typica (31 mei 1984), Typis Polyglottis Vaticanis 1984, Praenotanda, 28; *Ordo coronandi imaginem beatae Mariae Virginis*, editio typica (25 maart 1981), Typis Polyglottis Vaticanis 1981, 10 en 14, pp. 10-11; Congregatie voor de goddelijke Eredienst, Instructie de Missis in coetibus particularibus *Actio pastoralis* (15 mei 1969), in: *AAS* 61 (1969), 806-811; *Directorium over missen met kinderen Pueros baptizatos* (1 november 1973), in: *Liturgische documentatie* 1, 125-143; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 21.
158. Vgl. Johannes Paulus II, *Motu proprio Misericordia Dei* (7 april 2002), 2, in: *Kerkelijke documentatie*, 31/5 (2002), 3-8; vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, *Responsa ad dubia proposita*, in: *Notitiae* 37 (2001), 259-260.
159. Vgl. *Liturgicae instaurationes*, 9.
160. Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio XIII (11 oktober 1551), Decreet over de allerheiligste Eucharistie, cap. 2, in: *DS* 1638; vgl. Sessio XXII (17 september 1562), over het allerheiligste misoffer, cap. 1-2, in: *DS* 1740, 1743; *Eucharisticum mysterium*, 35.
161. Vgl. *Missale Romanum, Ordo Missae*, 4, 505 (Altaarmissaal, 600).
162. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 51.
163. Vgl. 1Kor 11,28.
164. Vgl. *CIC*, can. 916; Decreet over de allerheiligste Eucharistie, cap. 7, in: *DS* 1646-1647; *Ecclesia de Eucharistia*, 36; *Eucharisticum mysterium*, 35.
165. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 42.
166. Vgl. *CIC*, can. 844 § 1; *Ecclesia de Eucharistia*, 45-46; vgl. ook Pauselijke Commissie voor het bevorderen van de eenheid onder de christenen, *Oecumenisch Directorium. Richtlijnen voor de toepassing van de beginselen en normen inzake de oecumenische beweging* (25 maart 1993), 130-131, in: *Kerkelijke documentatie* 21/7 (1993), 3-65, hier 40.
167. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 46.
168. Vgl. *Eucharisticum mysterium*, 35.
169. Vgl. *CIC*, can. 914; Congregatie voor de Regeling van de Sacramenten, Verklaring *Sanctus Pontifex* (24 mei 1973), in: *AAS* 65 (1973), 410; Congregatie voor de Regeling van de Sacramenten en de goddelijke Eredienst en Congregatie voor de Clerus, Brief aan de voorzitters van de Bisschoppenconferenties *In quibusdam* (31 maart 1977), in: *Analecta voor het bisdom Roermond* 66 (1985), 29-32; Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten en Congregatie voor de Clerus, *Responsum ad propositum dubium* (20 mei 1977), in: *AAS* 69 (1977), 427.
170. Vgl. Johannes Paulus II, Apostolische Brief *Dies Domini* (31 mei 1998), 31-34, in: *Kerkelijke documentatie* 26/9-10 (1998), 3-36, hier 15-16.
171. Vgl. *CIC*, can. 914.
172. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 55.
173. Vgl. *Eucharisticum mysterium*, 31; Pauselijke Commissie voor de interpretatie van wetsteksten, *Responsio ad propositum dubium* (1 juni

- 1988), in: *AAS* 80 (1988), 1373.
174. Missale Romanum, Institutio Generalis, 85.
175. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 55; *Eucharisticum mysterium*, 31; Missale Romanum, Institutio Generalis, 85, 157, 243.
176. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 160.
177. *CIC*, can. 843 § 1; vgl. can. 915.
178. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 161.
179. Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, *Dubium*, in: *Notitiae* 35 (1999), 160-161.
180. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 118.
181. *A.w.*, 160.
182. *CIC*, can. 917; vgl. Pauselijke Commissie voor een authentieke interpretatie van de *CIC*, *Responsio ad propositum dubium* (11 juli 1984), in: *AAS* 76 (1984), 746.
183. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 55; Missale Romanum, Institutio Generalis, 158-160, 243-244, 246.
184. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 237-249; vgl. ook 85, 157.
185. Vgl. *a.w.*, 283a.
186. Vgl. Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio XXI (16 juli 1562), Decreet over de eucharistische communie, capp. 1-3, in: *DS* 1725-1729; *Sacrosanctum Concilium*, 55; Missale Romanum, Institutio Generalis, 282-283.
187. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 283.
188. Vgl. *t.a.p.*
189. Vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst, Instructie *Sacramentali Communione* (29 juni 1970), in: *AAS* 62 (1970), 665; *Liturgicae instaurationes*, 6a.
190. Missale Romanum, Institutio Generalis, 285a.
191. *A.w.*, 245.
192. Vgl. *a.w.*, 285b en 287.
193. Vgl. *a.w.*, 207 en 285a.
194. Vgl. *CIC*, can. 1367.
195. Vgl. Pauselijke Commissie voor de interpretatie van wetsteksten, *Responsio ad propositum dubium* (3 juli 1999), in: *AAS* 91 (1999), 918.
196. Vgl. Missale Romanum, Institutio Generalis, 163, 284.
197. *CIC*, can. 932 § 1; vgl. *Liturgicae instaurationes*, 9.
198. *CIC*, can. 904; vgl. *Lumen gentium*, 3; *Presbyterorum ordinis*, 13; vgl. ook Oecumenisch Concilie van Trente, Sessio XXII (17 september 1562), over het allerheiligste misoffer, cap. 6, in: *DS* 1747; Paulus VI, Encycliek *Mysterium fidei* (3 september 1965), in: *AAS* 57 (1965), 753-774, hier 761-762 (Ned. vertaling: *Ecclesia Docens*, Hilversum 1965); vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 11; *Eucharisticum mysterium*, 44; Missale Romanum, Institutio Generalis, 19.
199. Vgl. *CIC*, can. 903; Missale Romanum, Institutio Generalis, 200.

200. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 36 § 1; *cic*, can. 928.
201. Vgl. *Missale Romanum*, *Institutio Generalis*, 114.
202. *Dies Domini*, 36; vgl. ook *Eucharisticum mysterium*, 27.
203. Vgl. *Dies Domini*, vooral 36; *Actio pastoralis*.
204. Vgl. *cic*, cann. 905, 945-958; vgl. Congregatie voor de Clerus, Decreet *Mos iugiter* (22 februari 1991), in: *Katholieke Stemmen* 21 (1992), 275-278.
205. Vgl. *Missale Romanum*, *Institutio Generalis*, 327-333.
206. Vgl. *a.w.*, 332.
207. Vgl. *t.a.p.*; *Inaestimabile donum*, 16.
208. Vgl. *Missale Romanum*, *Institutio Generalis*, 333; Appendix IV. *Ordo benedictionis calicis et patenae intra Missam adhibendus*, 1255-1257; *Pontificale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, Ordo Dedicatio-nis ecclesiae et altaris*, editio typica (29 mei 1977), *Typis Polyglottis Vaticanis* 1977, cap. VII, 125-132 (*Orde van dienst voor Kerk- en altaar-wijding – Liturgie van de sacramenten en andere kerkelijke vieringen* 12, *Zeist* 1980, 136-144).
209. Vgl. *Missale Romanum*, *Institutio Generalis*, 163, 183, 192.
210. *A.w.*, 345.
211. *A.w.*, 335.
212. Vgl. *a.w.*, 336.
213. Vgl. *a.w.*, 337.
214. Vgl. *a.w.*, 209.
215. Vgl. *a.w.*, 338.
216. Vgl. *Liturgicae instaurationes*, 8c.
217. Vgl. *Missale Romanum*, *Institutio Generalis*, 346g.
218. *A.w.*, 114; vgl. 16-17.
219. Congregatie voor de goddelijke Eredienst, Decreet *Eucharistiae sacramentum* (21 juni 1973), in: *De heilige communie en de verering van de Eucharistie buiten de mis – Liturgie van de sacra-menten en andere kerkelijke vieringen* 4, *Zeist* 1976, 7.
220. Vgl. *t.a.p.*
221. Vgl. *Eucharisticum mysterium*, 54; *Inter Oecumenici*, 95; *Missale Romanum*, *Institutio Generalis*, 314.
222. Vgl. *Dominicae Cenaes*, 3; *Eucharisticum mysterium*, 53; *cic*, can. 938 § 2; *Rituale Romanum*, *De sacra Communione et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam*, *Praenotanda*, 9 (*De heilige communie en de verering van de Eucha-ristie buiten de mis*, 11); *Missale Romanum*, *Insti-tutio Generalis*, 314-317.
223. Vgl. *cic*, can. 938 §§ 3-5.
224. Congregatie voor de Regeling van de Sacra-menten, *Instructie Nullo unquam* (26 mei 1938), 10d, in: *AAS* 30 (1938), 206.
225. Vgl. Johannes Paulus II, *Motu proprio Sa-cramentorum sanctitatis tutela* (30 april 2001), in: *AAS* 93 (2001), 737-739; Congregatie voor de Ge-loofsleer, *Ep. ad totius Catholicae Ecclesiae Epis-copos aliosque Ordinarios et Hierarchas quorum*

- interest; de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis, in: *AAS* 93 (2001), 786 [verder aangeduid als: *De delictis gravioribus*].
226. Vgl. *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam*, 26-78.
227. *Ecclesia de Eucharistia*, 25.
228. Vgl. Heb 9,11; *Ecclesia de Eucharistia*, 3.
229. Vgl. Decreet over de allerheiligste Eucharistie, cap. 5, in: *DS* 1643; *Mediator Dei; Mysterium fidei*, in: *AAS* 57 (1965), 769-770; *Eucharisticum mysterium*, 3f; *Inaestimabile donum*, 20; *Ecclesia de Eucharistia*, 25.
230. *Ecclesia de Eucharistia*, 25.
231. *Mysterium fidei*, in: *AAS* 57 (1965), 771.
232. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 25.
233. *CIC*, can. 937.
234. *Ecclesia de Eucharistia*, 10.
235. Vgl. *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam*, 82-100 (De heilige communie en de verering van de Eucharistie buiten de mis, 42-47); *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 317; *CIC*, can. 941 § 2.
236. *Rosarium Virginis Mariae*, 2.
237. Vgl. Congregatie voor de goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, Brief van de Congregatie op 15 januari 1997, in: *Notitiae* 34 (1998), 506-510; Apostolische Paenitentiarie, Brief aan een priester (8 maart 1996), in: *Notitiae* 34 (1998), 511.
238. Vgl. *Eucharisticum mysterium*, 61; *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam*, 83 (De heilige communie en de verering van de Eucharistie buiten de mis, 42-43); *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 317; *CIC*, can. 941 § 2.
239. Vgl. *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam*, 94.
240. Vgl. *Pastor bonus*, 65.
241. *CIC*, can. 944 § 2; vgl. *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam, Praenotanda*, 101-102; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 317.
242. *CIC*, can. 944 § 1; *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam, Praenotanda*, 101-102; *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 317.
243. *Ecclesia de Eucharistia*, 10.
244. Vgl. *Rituale Romanum, De sacra Communionem et de cultu Mysterii eucharistici extra Missam, Praenotanda*, 109.
245. Vgl. *a.w.*, 109-112.
246. Vgl. *Missale Romanum, In sollemnitate sanctissimi Corporis et Sanguinis Christi, Collecta*, 489 (Altaarmisaal voor de Nederlandse Kerkprovincie, Sacramentsdag – Heilig Sacrament van het Lichaam en Bloed van Christus, Hoogfeest, 535).
247. Vgl. *Ecclesiae de mysterio, Theologische principes*, 3.
248. *CIC*, can. 900 § 1; vgl. Vierde Oecumenisch Concilie van Lateranen (11-30 novembris 1215), cap. 1, in: *DS* 802; Clemens VI, Brief aan Mekhitar, Catholicon van de Armeniërs, *Super quibus-*

- dam (29 september 1351), in: *DS* 1084; Leer en canones over de heilige wijding, cap. 4, in: *DS* 1767-1770; *Mediator Dei*.
249. Vgl. *CIC*, can. 230 § 3; Johannes Paulus II, Toespraak tijdens een symposium 'over de medewerking van leken in het pastoraal ambt van priesters' (22 april 1994), 2, in: *L'Osservatore Romano* (23 april 1994); *Ecclesiae de mysterio*, voorwoord.
250. Vgl. *Redemptoris missio*, 53-54; *Ecclesiae de mysterio*, Voorwoord.
251. Vgl. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Decreet over de missieactiviteit van de Kerk *Ad gentes* (7 december 1965), 17; *Redemptoris missio*, 73.
252. Vgl. *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 8 § 2.
253. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 32.
254. *CIC*, can. 900 § 1.
255. Vgl. *a.w.*, can. 910 § 1; vgl. ook *Dominicae Cenaes*, 11; *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 8 § 1.
256. Vgl. *CIC*, can. 230 § 3.
257. Vgl. *Immensae caritatis*, Voorwoord; *Ministeria quaedam*; *Missale Romanum*, Appendix III: Ritus ad deputandum ministrum sacrae Communionis ad actum distribuendae, 1253 (Altaarmissaal, De ritus voor de aanwijzing van een buitengewone bedienaar van de heilige communie voor een enkele gelegenheid, 1346); *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 8 § 1.
258. Vgl. *Inaestimabile donum*, 10; vgl. *Responsio ad propositum dubium* (11 juli 1984).
259. Vgl. *Immensae caritatis*, 1; *Responsio ad propositum dubium* (1 juni 1988); *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 8 § 2.
260. Vgl. *CIC*, can. 767 § 1.
261. Vgl. *a.w.*, can. 766.
262. Vgl. *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 2 §§ 3-4.
263. Vgl. *Dies Domini*, vooral 31-51; *Novo millennio ineunte*, 35-36; *Ecclesia de Eucharistia*, 41.
264. *Presbyterorum ordinis*, 6; vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 22, 33.
265. Vgl. *Eucharisticum mysterium*, 26; Congregatie voor de goddelijke Eredienst, *Directorium voor zondagsvieringen bij afwezigheid van een priester. Christi Ecclesia* (2 juni 1988), 5 en 25, in: *Kerkelijke documentatie* 17/6 (1989), 3-15 (ook uitgegeven: Brussel, 1989; Oegstgeest, 1992).
266. Vgl. *Directorium voor zondagsvieringen bij afwezigheid van een priester. Christi Ecclesia*, 18.
267. Vgl. *Dominicae Cenaes*, 2.
268. Vgl. *Dies Domini*, 49; *Ecclesia de Eucharistia*, 41; *CIC*, cann. 1246-1247.
269. *CIC*, can. 1248 § 2; vgl. *Directorium voor zondagsvieringen bij afwezigheid van een priester. Christi Ecclesia*, 1-2.
270. *Ecclesia de Eucharistia*, 33.
271. Vgl. *Directorium voor zondagsvieringen bij afwezigheid van een priester. Christi Ecclesia*, 22.
272. *Ecclesia de Eucharistia*, 30; vgl. ook *Oecumenisch Directorium*, 115.

273. Vgl. *Oecumenisch Directorium*, 115.
274. *CIC*, can. 292; vgl. Pauselijke Commissie voor de interpretatie van wetsteksten, *Declaratio de recta interpretatione can. 1335, secundae partis*, *CIC* (15 mei 1997), 3, in: *AAS* 90 (1998), 64.
275. Vgl. *CIC*, cann. 976; 986 § 2.
276. Vgl. *Declaratio de recta interpretatione can. 1335, secundae partis*, 1-2.
277. Quod attinet ad sacerdotes qui a caelibatu dispensationem obtinuerunt, vgl. Congregatie voor de Geloofsleer, *Normae de dispensatione a sacerdotali caelibatu ad instantiam partis, Normae substantiales* (14 oktober 1980), 5; vgl. ook *Ecclesiae de mysterio*, Praktische bepalingen, art. 3 § 5.
278. De heilige Thomas van Aquino, *Summa Theol.*, II, 2, q. 93, a. 1.
279. Vgl. *Vicesimus quintus annus*, 15; vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 15-19.
280. Vgl. *Sacramentorum sanctitatis tutela; De delictis gravioribus*.
281. Vgl. *CIC*, can. 1367; *Responsio ad propositum dubium* (3 juli 1999); *De delictis gravioribus*.
282. Vgl. *CIC*, can. 1378 § 2 n. 1 en 1379; *De delictis gravioribus*.
283. Vgl. *CIC*, can. 908 et 1365; *De delictis gravioribus*.
284. Vgl. *CIC*, can. 927; *De delictis gravioribus*.
285. *CIC*, can. 387.
286. *A.w.*, can. 838 § 4.
287. *A.w.*, can. 392.
288. *Pastor bonus*, 52.
289. Vgl. *a.w.*, 63.
290. Vgl. *CIC*, can. 1417 § 1.
291. *Ecclesia de Eucharistia*, 24.
292. *A.w.*, 53-58.
293. Vgl. *Sacrosanctum Concilium*, 14; vgl. ook 11, 41 en 48.
294. Vgl. De heilige Thomas van Aquino, *Summa Theol.*, III, q. 64, a. 9 ad primum.
295. Vgl. *Missale Romanum, Institutio Generalis*, 24.